

**Ajdin Huseinspahić\***

## **TUTELA MULIERUM I PRAVNI POLOŽAJ ŽENE U STAROM VIJEKU**

### **SAŽETAK**

U primitivnim društvima se vjerovalo da je žena božansko, a ne ljudsko biće, obdarena najvažnijom moći na svijetu-rađanjem. Smatralo se da je rađanje djeteta ženina privilegija, pa su zato žene bile visoko cijenjene i poštovane. No, nakon što je otkriveno načelo razmnožavanja započela je dominacija muškaraca, kada žene gube svaku društvenu ulogu osim biološke uloge majke i jedine osobe koja je sposobna za rađanje djece. Mnogi starovjekovni zakonici bave se i pravima žena. Jedan od najstarijih i najbolje sačuvanih je Hamurabijev zakonik iz Babilona. Prema tom zakoniku koji je poznat po načelu principa taliona ž'oko za oko, zub za zub'', žena u braku zadržava miraz u svom vlasništvu do svoje smrti, nakon toga ga nasljeđuju djeca, ali njime u toku braka upravlja muž. Uz to muž ima obavezu i dužnost davanja izdržavanja u slučaju razvoda, kada žena dokaže da je muž krivac za razvod. Ali, u slučaju da žena javno ponižava muža ili je rastrošna muž je može pretvoriti u robinju i uzeti drugu ženu. Muž je imao isurovo pravo da na mjestu ubije ženu nevjericu.

U antičkoj Grčkoj i Rimu žene su svedene na položaj malo bolji od ropskog. Grčki zakonodavac Solon iz 6.st.p.n.e. zabranio je ženama izlazak iz kuće noću, zbog čega im je i danju sve više bilo ograničeno kretanje. Žene u Sparti, za razliku od žena u ostalim grčkim gradovima, imale su nešto širi korpus prva, pa su tako uživale i pravo na posjed i veću slobodu kretanja, iz jednostavnog razloga što je Sparta organizirana kao vojnički grad-država gdje se muškarci veći dio svog života pripremaju za rat, pa je

---

\* Asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici.

kao logična posljedica takvog stanja žena bivala gospodaricom kuće.

U starom Rimu otac porodice (*pater familias*) je imao vlast nad sinovima i kćerima, bez obzira na njihovu životnu dob. Također je bio vlasnik i svega onoga što je porodica posjedovala. Što se tiče materijalnog posjedovanja, ono ženi u Rimu nije bilo dozvoljeno. Žena je u starom Rimu stavljana pod tutorstvo, pa je tako vlast nad kćerkom najprije imao otac, a kasnije njen muž. Žene su smatrane za pravno i poslovno nesposobne, pa su shodno tome stavljane pod poseban oblik tutorstva-tutelu *mulierum*. Ograničavanje žena u građanskim pravima stari Rimljani su opravdavali samo ženama svojstvenom prevrtljivošću i lahkomunnošću. Ne smijemo zanemariti ni činjenicu da su i pored toga postojale i kategorije visoko cijenjenih žena, *Vestalki*, koje su uživale veliki ugled kako društveni tako i politički.

**Ključne riječi:** žena, tutorstvo, tutela *mulierum*, *Vestalke*

## UVOD

Problematizirati i na pravi način aktualizirati pitanje historijskog pravnog statusa žene u okviru pravnih propisa porodičnog zakonodavstva zahtjeva dosta senzibiliteta i pravne pronicljivosti u okviru svake društvene zajednice koja je na mnoge načine nastojala da svojim pravnim propisima uredi status žene u društvu. Pošto je, historijski posmatrano, žena nezamjenjiva spona u porodičnom lancu kao temelju opstojnosti svake zajednice, ona treba uživati zasluženno mjesto u egzistencijalnom bitku unutar svake porodice. Njen doprinos u razvoju zajednice, kao, uostalom, i nemjerljivom prosperitetu cijelog čovječanstva je neizreciv. Shodno tome, ženi treba dati zasluženno mjesto u svakom segmentu privatnog i društvenog života. Kako bi se to postiglo prijeko je potrebno da se pravičnim pravnim aktima kreira milje u kojem će se svaka žena osjećati sigurnom i u okviru kojeg će njene nezamjenjive sposobnosti doći do izražaja. Ukoliko se udovolji načelu pravednosti i donesu adekvatna zakonska rješenja, s punim pravom, se možemo nadati prosperitetnoj budućnosti uspostavljenoj na temeljima pravičnosti, solidarnosti i prijeko potrebnoj saosjećajnosti među članovima društva.

U ovom radu sam nastojao sa posebnom pažnjom analizirati pojmovno, pravno i teorijski tumačenje pravnog položaja žene i njenog statusa i uloge u prvim pravnorelevantnim dokumentima koji su se doticali njene historijske društvene uloge i koji su uveliko doprinosili evoluciji prava žene kao oličenja osjećajnosti i pravednosti (*Justicia*). U radu je analizira-

no nekoliko temeljnih pravnih dokumenata, a za koje se može smatrati da su na tragu postepene afirmacije i razvoja ženskih prava, na osnovu kojih se mogu izvesti pravnorelevantni zaključci o pravnom položaju žene u starom vijeku.

Kako bih postigao željeni cilj smatrao sam za shodno da se s posebnom pažnjom posvetim statusu žene u rimskom pravu, odnosno ustanovi tutorstva, poznatijoj kao *tutela mulierum*. Sveobuhvatnim opserviranjem ovog instituta ukazaću na prenaplašen zaštitnički i ujedno nepravedan odnos prema ženi u zenitu razvoja rimske države. Da bi se dobio adekvatan odgovor i postigao željeni cilj, potrebno je ukazati na krucijalnu i neafirmisanu ulogu žene u porodici, a što se posrednim putem reflektovalo na cjelokupnu zajednicu. Neophodno je s posebnom pažnjom analizirati njen pravni položaj u starim društvima i praiskonskim civilizacijama. Sadržajnom analizom historijski najznačajnijih pravnih akata, nastojao sam detektovati namjere zakonodavaca u okviru pravnog uređenja mjesta i uloge žene u društvu, te ukazati na posljedice koje je sa sobom nosilo takvo pravno regulisanje ženinog statusa, a samim tim i grane porodičnog prava u okviru pravnog sistema zemlje. Cilj mi je povući naučnu i pravnu paralelu koja će jasno ukazivati i sa posebnom pažnjom detektovati pravni status žene u starovjekovnim državama.

Naučnim i objektivnim analiziranjem pravnog statusa žene u okviru civilizacija koje su bile i nestale, te pravnim opserviranjem njene uloge i stepena odgovornosti i prava koji su joj priznati u zakonicima starog vijeka, u radu ću aplicirati historijsku metodu. Uz to, pomoću ove metode analiziraću razloge i neadekvatna pravna rješenja koja su historijski posmatrano dovodila do postepene moralne degradacije žene, čime je i porodica neposredno izlagana opasnosti. Metod kompilacije sam koristio prilikom preuzimanja tuđih stavova i shvaćanja, kako bih apostrofirao postojanje različitih rakursa opservacije određene društvene pojave u prošlosti, pa i sadašnjosti. Kvalitativni metod istraživanja kao metodološki posmatrano širok termin koji opisuje istraživanje koje se usredotočuje na način na koji pojedinci ili grupe gledaju i shvaćaju svijet te oblikuju značenje izvan svojih iskustava, pomogao mi je prilikom istraživanja i naučne opservacije fenomena zaštite moralnog integriteta žene u prošlim društvima, kao preduslova svekolikog društvenog prosperiteta. Normativnu metodu sam koristio kod analize i izučavanja pravnih normi u okviru pravno najznačajnijih akata starog vijeka, koji regulišu pravni status porodice i ulogu žene u zajednici.

Žena je svojim prirodnim predodređenjem nezamjenjiva u svakoj ulozi

koju uživa u okviru zajednice, te je s tog aspekta potrebno da se u današnjem, nazovimo ga modernom društvu, poduzmu svi potrebni i neophodni koraci kako bi se što efikasnije i pravno sigurnije zaštitila pred navalom društvenih pojava koje idu ka njenoj dezintegraciji ličnosti i onesposobljavanju za uloge kojima najbolje i najefikasnije može udovoljiti isključivo samo ona, žena.

## 1. Pravni status žene u starom vijeku

Malo je primjera iznimne zainteresiranosti zakonodavaca za normiranje pravnog položaja određene kategorije stanovništva, kao što je to slučaj sa pravnim regulisanjem društvenog statusa žena, koje su opravdano to bilo ili ne u mnogim zakonskim tekstovima starog vijeka često bivale *subjektom* interesovanja donosioca pravnih propisa. S obzirom na princip dosadašnje, u osnovi muške, kulture i civilizacije, jedan od parametara za procjenu i razumjevanje jednog društva i njegove kulture postaje pitanje o mjestu, ulozi, pravima i statusu koji u njima pripada ženama.<sup>1</sup> Kao što se vidi na primjerima Sumera i Babilona, muškarac jeste dominantna figura, ali je i žena imala prilično široka polja slobode, imala je pravnu i polovnu sposobnost, posjedovala je imovinu koja je ostajala u njenoj svojini i garantirala joj izvjestan stepen ekonomske autonomije, imala je pravo na razvod, suodlučivala je u porodičnim pitanjima, nije joj uskraćivana ni šansa samopotvrde u sferi ekonomije.<sup>2</sup> Tako je babilonsko društvo nametnulo izvjestan broj ograničenja muškarcima, pa muž nije imao pravo života i smrti (*ius vitae ac necis*) nad svojom ženom. Bilo mu je zabranjeno i da je se odrekne u slučaju njene ozbiljne bolesti.<sup>3</sup> Historijski posmatrano, još u starom vijeku nailazimo na prve tekstove koji se dotiču pravnog uređenja određenih, pažljivo odabranih i po tadašnjim shvatanjima za društvo važnih pojava, a za koje se smatralo da su usko vezane za žene. Stoga su u starorimskom pravu žene bile stavljane pod poseban nadzor koji se pravno uobličavao u vidu tutorstva (*tutela mulierum*). Tutorstvo je kao i kuratorstvo/skrbnništvo (*cura*) smatrano javnom obavezom.<sup>4</sup> Tutori su se postavljali muškarcima i ženama, ali muškarcima samo maloljetnim, dakle samo dok su još u nejakoj dobi, a ženama i maloljetnim i punoljetnim zbog slabosti njihovog spola i nepoznavanja sudskih poslova.<sup>5</sup> Tako su,

<sup>1</sup> J. Bakšić-Muftić, *Ženska prava u sistemu ljudskih prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2006., 47.

<sup>2</sup> *Ibid.*, 48-49.

<sup>3</sup> Tako je u članu 148 Hamurabijevog zakonika propisano: „Ako je nekom ko se oženi bolest napala ženu, pa namjerava da uzme neku drugu ženu, može je uzeti, ali svoju oboljelu ženu neće otjerati, ona će ostati u kući, a on će je sve do njene smrti izdržavati“. *Ibid.*, fn. 41, 49.

<sup>4</sup> A. Romac, *Izvori rimskog prava*, Informator-Zagreb, Zagreb, 1973., fn. 116, 187.

<sup>5</sup> *Ibid.*, 187.

nerijetko pravni propisi tog doba ženu istovremeno tretirali kao slobodnu i samostalnu, i kao neslobodnu i nesamostalnu članicu zajednice. Kao rezultat takvog shvatanja donošeni su i zakonski tekstovi koji su na raznolike načine uređivali pravni status žene starog vijeka. Otud su i Rimljani konstituisali posve specifičan pravni institut tutorstva nad ženama, koji je u određenom trenutku postao *nudum ius* i ništa više, jer su u praksi efekti ovog instituta postepeno izumirali.

Razmatramo li pravni status žene u starom Rimu ne možemo a da ne spomenemo prve zakone te države, koje je izdao Romul. On u njima navodi kako zakonita žena koja je posvećena brakom (konfariacijom-*confarreatio*), i koja je došla pod vlast (*manus*) muža, zajedno sa njim ima dobra i kult. U takvom braku muževi raspolažu dobrima, a žene su, pokorne i poslušne u svemu svojim muževima, bile gospodarice kuće i nasleđivale ko kćeri (*filae loco*).<sup>6</sup> Ustanovio je Romul nekoliko zakona, među kojima je i onaj koji svojim strogim pravnim odredbama dopušta ženi da napusti muža, odnosno da se razvede. S druge strane, i mužu se dopušta da otjera, odnosno repudira ženu zbog trovanja, podmetanja poroda, pravljenja lažnih ključeva, odnosno falsifikovanja ili izvršene preljube. Zanimljive su norme kojima je Romul ustanovio princip da se onaj ko proda ženu žrtvuje podzemnim (paklenim) bogovimta. Ako neko na drugi način (iz drugih razloga) otpusti od sebe (ostavi) ženu, deo svoje imovine daje ženi, a deo posvećuje boginji Cerari (boginji zemljoradnje).<sup>7</sup> Žena je u starom Rimu često oslovljavana „gospodaricom kuće“. Inače, to što je žena „gospodarica kuće“ više ukazuje na staru podjelu rada, nego li na njenu ulogu gospodaranja, ali i na značaj ženine ondašnje uloge u porodici. Tadašnji uslovi življenja u starom Rimu su podrazmjevali da se žena bavi poslovima u kući, a da muškarac obavlja poslove izvan kuće. Ali takvi ženini poslovi u ono doba ne umanjuju njen ugled i značaj njene funkcije.<sup>8</sup> Važno je navesti kako je još uvijek dominantan oblik porodične organizacije *consortium*, u okviru kojeg poslovi domaćinstva imaju isti značaj kao i oni izvan kuće.<sup>9</sup>

### 1.1. Zakonski položaj žene u državama Starog Istoka

Jedan od prvih zakonika koji je u sebi inkorporirao pravno uređenje statusa žene tog doba je bio Ur-Nammuov zakonik.<sup>10</sup> U određenim dije-

<sup>6</sup> M. Jovanović, *Komentar starog rimskog ius civile, knjiga prva Leges regiae*, Centar za publikacije pravnog fakulteta u Nišu, Niš 2002., 59.

<sup>7</sup> *Ibid.*

<sup>8</sup> *Ibid.*, 66.

<sup>9</sup> *Ibid.*, fn. 158., 66.

<sup>10</sup> Ur-Nammuov zakonik spada u grupu sumerskih zakonika. Napisao ga je Ur-Nammu osnivač III dinastije

lovima zakonskog teksta se mogu detektovati eksplicitnodiskriminirajuće norme koje se odnose na uređenje pravnog položaja žene od strane organa vlasti. U dijelu Zakonika je žena percipirana kao duh tame i razuzdana ljubavnica. Isključivo se njoj na teret stavljaju kažnjiva djela preljube i crne magije. Tako je propisano da ukoliko žena slobodna čovjeka, služeći se čarolijom salijeće drugog čovjeka i on s njom legne, ta žena da se ubije, muškarac je slobodan.<sup>11</sup> Na drugoj strani Zakonik samo donekle štiti dignitet žene pa tako, ako čovjek postupi nasilno i oduzme djevičanstvo robinji drugog čovjeka, taj čovjek da plati pet šekela<sup>12</sup> srebra.<sup>13</sup> Ako čovjek otpusi svoju prvu, zakonitu ženu, da joj plati minu srebra.<sup>14</sup> Ukoliko čovjek bude spavao sa udovicom bez vjeridbenog ugovora, nije dužan da joj plati u srebru, a ako optuži ženu za preljubu i rijeka pokaže da je nedužna, čovjek koji ju je optužio da joj plati trećinu mine<sup>15</sup> srebra.<sup>16</sup> O tome da je i među samim ženama bilo nepravednog pozicioniranja i latentnih oblika diskriminacije svjedoči i ovaj Zakonik, koji kao sankciju navodi ispiranje usta četvrtinom kilograma soli onoj ženi koja se u svojstvu čovjekove žene-robinje izjednači sa svojom gospodaricom.<sup>17</sup> U detaljnijem proučavanju ove pravne odredbe nismo naišli na činjenicu koja bi nam ukazivala na to da se neka od gospodarica bunila protiv ovakvog pozicioniranja žena u sumerskom pravnom sistemu.

Bolje sačuvan, te samim tim jasniji u svojoj sadržini je Bilalamov zakonik.<sup>18</sup> U Zakoniku se može uočiti izjednačavanje statusa žene i djeteta, vjerovatno zbog općeprihvaćenog stava o njihovoj ranjivosti i krhkosti u odnosu na muškarce tog doba. Tako se navodi da u situaciji u kojoj čovjek koji nema pravnog potraživanja pa uzme ženu muškenuma ili dije-

---

patesijata Ura oko 2080. g.p.n.e. Iako sačuvan u dijelovima koji su jedva čitljivi ovaj Zakonik je značajan po tome što je najstariji zakonski tekst. Napisan je sumerskim jezikom na pločici podjeljenoj na osam stupaca, koji su propise objedinjavali preko redova, a ne članova. Ovaj Zakonik slijedi sumersko običajno pravo. Pošto je, gotovo pa i nemoguće, otkriti šta je sadržavao ovaj Zakonik sve do 205-og reda, sva je prilika da su propisi Zakonika počinjali pri kraju četvrtog stupca na prednjoj strani tablice, ili na početku petog stupca na stražnjoj strani. Među prvima ga je identifikovao holandski sumerolog F.R. Kraus.

<sup>11</sup> R. Festić, *Stari kodeksi*, Editio Iuristica, Sarajevo, 1998., 6. (222-231 reda Ur-Nammuova zakonika).

<sup>12</sup> Novčana jedinica u Mezopotamiji.

<sup>13</sup> *Ibid.*, (232-239 reda Ur-Nammuova zakonika).

<sup>14</sup> *Ibid.*, 7, (240-244 reda Ur-Nammuova zakonika).

<sup>15</sup> Novčana jedinica u Mezopotamiji.

<sup>16</sup> *Ibid.*, (250-255 i 281-290 reda Ur-Nammuova zakonika).

<sup>17</sup> Ovoj se ženi može izreći i strožija kazna, ali zakonski tekst koji sadrži karakter te kazne nije sačuvan. *Ibid.*

<sup>18</sup> Ovaj Zakonik predstavlja najstariji poznati akadski tekst nastao između 1950-1900 g.p.n.e. Donio ga je Bilalama vladar državnice Ešnune na području rijeke Dijale. Ovaj zakonik je u potpunosti sačuvan. On sadrži 58 članova napisanim na dvije pločice akadskim jezikom. Ove pločice su otkrivene 1948. godine u blizini Bagdada. Zakonik je preveo Albrecht Gece sa Yale Univerziteta.

te muškenuma<sup>19</sup> i bude uzrokom njihove smrti, počinio je smrću kažnjiv prestup. Na tom tragu Zakonik nalaže da se hapsitelj u toj situaciji ubije.<sup>20</sup> Interesantno je naglasiti kako je Zakonik u egalitaran položaj postavio oca i majku kćerke prilikom akta zaključenja braka.<sup>21</sup> Ovo je dokaz kakve-takve ravnopravnosti bračnih partnera koja je dolazila do izražaja prilikom donošenja određenih, za porodicu važnih, odluka. Tako, ako čovjek da vjeridbeni dar za kćerku drugog čovjeka, pa je neki čovjek ne pitajući za dopuštenje oca i majke nasilno otme i oduzme joj djevičanstvo (koje je bilo posebno cijenjeno u životima ovih civilizacija)<sup>22</sup> počinio je smrću kažnjiv prijestup i treba da se ubije. Ako čovjek uzme kćerku drugog čovjeka, ne pitajući za dopuštenje oca i majke i s njezinim ocem i majkom ne zaključi nikakav valjan vjeridbeni ugovor,<sup>23</sup> sve i da ta žena u njegovoj kući živi godinu dana, ne smatra se gospodaricom.<sup>24</sup> Malo poznata, a u današnje vrijeme i veoma zanimljiva, je norma koja propisuje sankcionisanje muškarca koji se bahato i neodgovorno ophodio prema svojoj porodici, odnosno ženi. Tako je u slučaju da čovjek ode iz svog mjesta stanovanja zbog toga što to mjesto zamrzi ili zamrzi svoga gospodara, a drugi čovjek uzme njegovu ženu, pa u slučaju da se taj čovjek ponovo vrati nema pravo da traži ženu natrag,<sup>25</sup> niti je smije prisiliti na to da mu se vrati. Ova odredba nam zorno pokazuje kako su, na poseban način, bila sankcionisana nesavjesna i nemarna postupanja čovjeka prema svome mjestu i svojoj porodici. Rigorozno strog i za to vrijeme neobičan i neuobičajen društve-

<sup>19</sup> Označava povlašćenu društvenu kategoriju stanovništva.

<sup>20</sup> *Ibid.*, 11, član 24 Bilalamovog zakonika.

<sup>21</sup> U mnogo slučajeva u isti pravni položaj su stavljani i rob i robinja, s tim da postoje skupine kažnjivih dijela čije žrtve mogu biti isključivo samo robinje, kao što je oduzimanje djevičanstva robinji drugog čovjeka za koje se treba platiti trećina mine srebra.

<sup>22</sup> Orientalac od žene takođe zahteva moralnu čistotu, ali ne u interesu nje same nego u svom vlastitom interesu. U Rimu moralna čistota se zahteva radi žene same, njen gubitak je smatran veoma teškim kao i gubitak života. M. Jovanović, fn. 262, 104.

<sup>23</sup> Ugovore o vjeridbi kao uostalom i ugovore o braku poznavali su narodi Mezopotamije još prije više od 4000 godina. Tako se za vladavine Šamšu-llu-Na, oko 2200 g.p.n.e. može naći na te ugovore koji govore o braku sklopljenom između mlade koja je bila robinja, i koja je sklapanjem braka postala slobodna žena. Zbog toga je za nju bila predviđena veća kazna ukoliko napusti muža nego li u slučaju da muž napusti ženu i od nje se razvede. Jednake ugovore možemo naći i u Babilonu 13 godina Nabukadnezara II 591 g.p.n.e. Forma i sadržaj ugovora su otprilike izgledali ovako: Dageš-ili, sin Zambubu-a rekao je Khami kćeri Nergal-Idina, sina Babutua: „Daj mi svoju kćer Latubašini za ženu.“ Khama je to čula i dala mu svoju kćer Latubašini za ženu. Dageš-ili je svojom voljom za uzvrat dao Khami ana-eli-Bel-Amur roba kojega je kupio za pola mana novca, i još pola mana novca uz to. Onog dana kada Dageš-ili uzme drugu ženu, Dageš-ili će dati jednu manu novca Latubašini, a ona će se vratiti u svoju raniju kuću. Sklopljeno u kući Šum-Idina, sina Iši-Etira, sina Sin-Damaqu. F. Karčić, *Pravni tekstovi*, Sarajevo, 2004., 12.

<sup>24</sup> *Ibid.*, član 26 i 27 Bilalamovog zakonika. U suprotnoj situaciji, znači kada i otac i majka daju svoju saglasnost potpisivanjem vjeridbenog ugovora, je određeno kako će ta žena postati gospodaricom, koja može biti kažnjiva smrtnom kaznom ukoliko bude uhvaćena s drugim čovjekom.

<sup>25</sup> *Ibid.*, član 30 Bilalamovog zakonika.

no-pravni odnos prema neporodičnim i poročnim muškarcima tog doba je vidljiv i iz posljednje odredbe Bilalimovog zakonika u kojoj se navodi da će čovjek koji otpusti ženu koja mu je izrodila djecu i uzme drugu ženu, biti otjeran iz kuće i sa svoga posjeda.<sup>26</sup>

Najinteresantniji zakonik naroda Starog istoka, i ujedno s pravnog aspekta najintragantniji zakonik tog doba je onaj koji je donio car Hamurabi.<sup>27</sup> U historijskoj literaturi postoje neslaganja oko vremena njegovog donošenja.<sup>28</sup> Cilj donošenja Hamurabijevog zakonika je bio da se kako i sam Hamurabiji navodi u pogovoru visoki ponizi, a naduti istrijebi. Društveni položaj žene u Babilonu je bio specifičan, jer je kao relikv rodovsko-plemenschkih odnosa ostao običaj povremenog davanja otkupa ocu djevojke, odnosno njejoj porodici ili nekom njenom članu. S druge strane familija je nevjesti davala miraz, a muž ženi poklone u toku braka.<sup>29</sup> Po Hamurabijevom zakoniku razvod je za muža bio lak, a za ženu težak, moguć samo ako je muž zapostavlja i napusti kuću.<sup>30</sup> Koliko se željelo očuvati nekonfliktno stanje u zajednici jasno nam pokazuje i odredba Zakonika u okviru koje se normira da u slučaju pružanja prsta, odnosno potvora posvećenice ili žene drugog, i neuspjelog dokazivanja istog, to lice izvede pred sudiju i žigoše po čelu.<sup>31</sup> Po istom zakonu žena ima pravnu i poslovnu sposobnost, ali se nalazi pod znatnom muževljevom vlašću.<sup>32</sup> O tome svjedoči i odredba Hamurabijevog zakonika u kojoj se navodi kako se sa budućom suprugom treba napraviti bračni ugovor,<sup>33</sup> a što nedvosmisleno potvrđuje da je ženi bila priznavana pravna i poslovna sposobnost. Žena je u mnogim situacijama strožije kažnjavana za preljubu, pa se tako reguliše da u situaciji kada žena bude uhvaćena u postelji sa drugim muškim bićem, neka se veže i baci u vodu.<sup>34</sup> Ovaj Zakonik je pravno vrijedan i zbog niza

<sup>26</sup> *Ibid.*, član 58 Bilalimovog zakonika.

<sup>27</sup> Tekst zakonika inkorporira propise o sudskoj organizaciji i sudskom postupku, o svojini, krivično-pravne odredbe, odredbe o sudskoj organizaciji, raznim oblicima ugovora, te odredbe o braku, nasljeđivanju i pravnom položaju djece i žene u okviru porodice. Hamurabijev zakonik je pronađen u 1901. godine u ruševinama grada Suze, odnosno područja današnjeg Irana. Pretpostavlja se da ga je tamo zajedno sa ostalim plijenom, oko 1175. g.p.n.e. donio elimečanski kralj.

<sup>28</sup> Jedni pisci donošenje Zakonika vezuju za XXI, a drugi za XVIII st. p.n.e., ali je najvjerovatnije da je Hamurabijev zakonik donešen u XVII st.p.n.e. napisan klinastim pismom na glinenim pločicama ovaj Zakonik je stabilizirao babilonsko društvo kao društvo vlasnika robova. Sastoji se od predgovora, 282 člana i pogovora.

<sup>29</sup> M. Imamović, *Predavanja iz opće povijesti prava i političkih institucija*, Sarajevo, 2005., 38.

<sup>30</sup> *Ibid.*, 38-39.

<sup>31</sup> F. Karčić., 26. (§127 Hamurabijeva zakonika).

<sup>32</sup> Djeca su, također, pod potpunom očinskom vlašću, ali su u nasljeđivanju ženska djeca izjednačena sa sinovima. *Ibid.*, 39.

<sup>33</sup> §128 Hamurabijeva zakonika.

<sup>34</sup> *Ibid.*, §129 Hamurabijeva zakonika.



konkretnih dužnosti i prava koje su date svakom od članova porodice, pa tako i ženi, bilo kao supruzi, majci, budućoj nevjesti i sl. U slučaju kršenja dužnosti koje su svakom članu porodice stavljene u obavezu, Zakonik je propisao i adekvatnu sankciju. Na tragu toga u Zakoniku je normirano da, ako žena nekog čovjeka koji stanuje u njegovoj kući, ima namjeru da ga napusti, ako je izazvala nesuglasicu, ako rasipa kuću, zanemaruje svoga muža treba biti izvedena pred sud kako bi se to sve dokazalo. Ako njen muž kaže da je otpušta, pustiće je da ide svojim putem i neće joj dati cijenu otpuštanja. Ako pak njen muž neće da je otpusti i uzme drugu ženu, ona ima da ostane u kući svoga muža kao sluškinja. Još rigoroznija kazna je predviđena u slučaju da žena kao supruga izlazi, upropašćuje kuću, te zanemaruje svoga muža.<sup>35</sup> U toj situaciji je određeno da se takva žena baci u vodu. Vidljivo je da muž u ovom slučaju ima slobodno pravo da odluči kako želi postupati sa ženom za koju je utvrđeno da je načinila prijestup. S druge strane, ukoliko je žena ušla u konflikt sa svojim suprugom i u toku svade mu kazala: „Ti me nećeš imati“!,<sup>36</sup> izvidiće se njena tajna zbog nepravde koju trpi, ako je ona bez zamjerke, njen muž izlazi, nju jako zanemaruje, ta žena nije kriva, uzeće svoju šeriktu i otići u kuću svoga oca.<sup>37</sup> U mnogo odredbi koje regulišu bračne i sveukupno kazano porodične odredbe Hamurabijev zakonik je posebno zanimljiv u onom dijelu u kojem daje isključiva prava ženi prema svome mužu. Tako, u situaciji kada je neko uzeo ženu koja je svome mužu dala sluškinju i ova mu rodila djecu, a on namjerava da uzme konkubinu i s njom zasnuje zajednicu života, to mu se ne može dopustiti.<sup>38</sup> U slučaju da se ova sluškinja usudi takmičiti sa gospodaricom, ova je ovlaštena da tu ženu ubroji među robinje i da joj udari žig. Zanimljivo je navesti kako je ne može prodati, jer joj je to zakonom izričito zabranjeno. Ako čovjek nad tuđom ženom koja još nije poznala čovjeka i još živi u očevoj kući, izvrši nasilje i kod nje spava pa pri tome bude uhvaćen, taj čovjek treba biti ubijen, a žena slobodna.<sup>39</sup> Snaga i svrhovitost ovih odredbi je upravo usmjerena ka očuvanju moralnih vrijednosti društva. Zakonik izričito normira da žena ne može biti kriva ukoliko ode u drugu kuću zbog gladi, ako je njen čo-

<sup>35</sup> *Ibid.*, 31, §141 i 143 Hamurabijeva zakonika.

<sup>36</sup> Forma i sadržaj bračnog ugovora koji je u sebi inkorporirao ovu zakonsku odredbu izledao je ovako: Rimum, sin Šam-Khatuma, je uzeo za ženu Baštum, kćer Balizuna, svećenice Šamaša, kćeri Uzibituma. Njen novčani poklon biti će \_\_\_ šekela novca. Kada ga primi ona će biti slobodna. Ako Baštum kaže Rimumu, svome mužu.: „Ti nisi moj muž“, udaviće je i baciti u rijeku. Ako Rimum kaže Baštum, svojoj ženi.: „Ti nisi moja žena“, platiće deset šekela novca za njeno izdržavanje. Zakleli su se Šamašan, Mardukan, njihovim kraljem Šamšu-Ilu-Na i Sapparom.*Ibid.*, 12.

<sup>37</sup> *Ibid.*, 31, §142 Hamurabijeva zakonika.

<sup>38</sup> *Ibid.*, 31, §144 Hamurabijeva zakonika.

<sup>39</sup> *Ibid.*, 31, §130 Hamurabijeva zakonika.

vjek odveden iz njihove porodice kao ratni zarobljenik. O poslovnoj sposobnosti žene smo već nešto govorili, ali naglasimo i to da je žena polje, baštu i kuću mogla primiti kao poklon o čemu se trebala sačiniti posebna tablica. Poslije smrti njenog muža potomci joj ništa nisu smjeli osporavati. Žena je s tom imovinom mogla raspolagati kako je željela, te joj se po tom pitanju nisu smjele postavljati nikakve restrikcije. Hamurabijev zakonik u sebi inkorporira veoma zanimljive institute odgovornosti bračnih partnera za obaveza koje su preuzete prije sklapanja braka i za vrijeme njegovog trajanja. Analiziramo li ove odredbe i uporedimo li ih sa današnjim institutima odgovornosti bračnih partnera za obaveze prema drugim licima možemo zaključiti kako je ovaj Zakonik u sebi sadržavao i one odredbe koje su na tragu sadašnjih zakonskih rješenja. Tako je u Hamurabijevom zakoniku bilo propisano da u slučaju obavezivanja muža žena koja živi u kući nekog čovjeka ne može biti utuživana za ispunjenje obaveza koju je preuzeo muž, pod uslovom da je o tome izdata isprava i da je taj čovjek bio opterećen dugom prije nego je uzeo ženu, odnosno oženio se. Situacija sa jednakim pravnim implikacijama je predviđena i u slučaju da se žena obavezala na dug prije nego se udala.<sup>40</sup> O zajedničkoj odgovornosti bračnih partnera Zakonik govori već u narednom paragrafu, gdje se navodi da ako poslije dolaska žene u kuću čovjeka, oboje uzmu na sebe obavezu, imaće jednaku obavezu da isplate povjerioca.<sup>41</sup>

Hetitski zakonik,<sup>42</sup> koji inače spada u grupu starih kodeksa, na dvjema pločama od kojih svaka sadrži po 100 članova, baziran na običajnom pravu, regulisao je između ostalog i porodičnopravne odnose s posebnim osvrtom na status žene u tom društvu. Ovaj zakonski tekst je zanimljiv i po tome što među prvima pravno reguliše i u normativne okvire na kakav-takav način postavlja i pravno tretira trudnoću žene, pokazujući za to doba određen stepen razumjevanja prema njenom graviditetu. Tako je normirano, da ukoliko neko uništi plod slobodne žene, ukoliko je ona u desetom mjesecu trudnoće, obavezan je platiti 10 sekela srebra. Ukoliko je žena u petom mjesecu trudnoće prijestupnik ima obavezu plaćanja u visini od 5 sekela srebra.<sup>43</sup> Iako, zasigurno nesrazmjerne kazne i jasno diskriminirajuće postavljene prema ženama različitog društvenog statusa,

<sup>40</sup> ...njegov povjerilaca da ne uzapti njegovu ženu. Ako je žena prije nego li je došla u kuću čovjeka, imala dug njen ovjerilac da ne uzapti njenog čovjeka. R. Festic, 32, §151 Hamurabijeva zakonika.

<sup>41</sup> *Ibid.*, §152 Hamurabijeva zakonika.

<sup>42</sup> Donesen je u Hetitskoj državi (današnja Anadolija) u vremenu od XV do XIV vijeka p.n.e. Poslije objavljenog originalnog teksta na klinastom pismu 1921. godine, uslijedili su njegovi prevodi na francuski, njemački i druge jezike.

<sup>43</sup> Ukoliko je kojim slučajem uništen plod robinje u desetom mjesecu trudnoće obaveza je tog lica da plati 5 sekela srebra. *Ibid.*, 55, Član 17 i 18 Hetitskog zakonika.

one su ipak napravile mali iskorak ka shvatanju i pravnom senzibilitetu za posebne prirodne situacije u kojima su se žene nalazile.

I u ovom zakoniku ženi je priznato svojstvo nositeljice pravne i poslovne sposobnosti, pa se tako govori o mirazu koji žena donosi sa sobom i o načinu njegove upotrebe.<sup>44</sup> Znamo li kakav su položaj uživali robovi tog doba, ne možemo a da ne akcentiramo značaj onih zakonskih odredbi koje nam mogu izgledati nešto pravednije i ravnopravnije od onih sadržanih u prethodnim zakonicima tog doba. Naime, u Hetitskom zakoniku je normirano da ukoliko se slobodan čovjek zaljubi u robinju i oni zajedno stupe u bračnu zajednicu, te osnuju dom i porodicu, a zatim jedno drugom<sup>45</sup> čine zlo ili se posvađaju i zajednički (sporazumno) podijele kuću, onda djecu uzima muž, a jedno dijete uzima žena-dotadašnja ropkinja.<sup>46</sup> U slučaju da se rob oženi ropkinjom, te oni jedno drugom pričinu zlo i podijele kuću i imanje, većinu djece uzima ropkinja, a jedno dijete uzima rob.<sup>47</sup> Ovaj Zakonik među prvim zakonskim tekstovima zemalja Starog Istoka<sup>48</sup> dopušta seksualne odnose van bilo kog oblika zajednice života između muškarca i žene.<sup>49</sup> Ovaj pravni akt je odredio da se nasilni spolni čin sa ženom kažnjava smrću, i to samo u situaciji, kada čovjek ščepa ženu u planini. Zanimljiva je pravna situacija u kojoj se čovjeku koji zatekne ženu sa preljubnikom<sup>50</sup> stavljaju na raspolaganje dvije mogućnosti. Tako se njemu daje, zapravo ono staro *ius vitae ac necis*, koje je imao *pater familias* rimske porodice, ili se u određenim situacijama to pravo prenosi na kralja.<sup>51</sup> Nezahvalna pravna situacija za ženu je nastupala u momentu smrti njenog muža. Ovaj zakonski tekst je odredio da u toj situaciji žena ostaje

<sup>44</sup> Više pogledati u R. Festić, 56, član 27 Hetitskog zakonika.

<sup>45</sup> Važnost ove odredbe je pravno značajnija tim prije što se u konkretnom slučaju ne pominje i direktno ne izdvaja ni muško ni žensko, odnosno ni suprug ni supruga, nego se općenito navodi da zlo i svađu mogu prouzrokovati i jedno i drugo lice u braku. Ovo su već male naznake latentne ravnopravnosti, i kontra argumenti onima koji su apsolutno skeptični kada je riječ o pravima žena u prošlosti.

<sup>46</sup> *Ibid.*, član 31 Hetitskog zakonika.

<sup>47</sup> *Ibid.*, član 33 Hetitskog zakonika.

<sup>48</sup> Narodi zemalja Starog Istoka su: Sumerani (hramski grad-država– Ur, Uruk, Lagaš, Nippur, Kiš, Eridu), Akađani (carstvo se širilo od Perzijskog Zaljeva do Sredozemlja), Babilonci, Egipćani, Hetiti (indoeurovska skupina, nastanjuju Malu Aziju), Mitani (indoeurovska skupina, prva država indoeuropljana), Asirci (prodiru u Siriju i na obale Sredozemlja), Feničani, Hebrejci, Perzijanci. Pogledati više na: <http://zvezdan.serbianforum.info/f72-drzave-starog-istoka> (15.07.2011.).

<sup>49</sup> Ako slobodan čovjek spava sa slobodnom ženom, sa ovom ili onom, u ovom ili onom kraju, ne kažnjava se. *Ibid.*, 70, član 191 Hetitskog zakonika.

<sup>50</sup> Ako ih zatekne u kući Zakonik je jasan te određuje da, muž ima puno pravo da ih oboje ubije, ta u toj situaciji za njega nema kazne. član 197 Hetitskog zakonika.

<sup>51</sup> Ako ih (suprugu i preljubnika) dovede pred dvorska vrata i kaže: „Neka moja supruga ne umre“ i daruje život svojoj supruzi isto tako daruje život i preljubniku. U tom slučaju obilježava mu glavu. Ako kaže: „Neka oboje umru“, kazna se izvršava. Kralj ih ubija i kralj im daruje život. član 198 Hetitskog zakonika.

u okviru porodice muža i ne smije iz nje izaći i napustiti kult porodice.<sup>52</sup>

## 1.2. Zakonski položaj žene u zemljama stare Grčke

Ne postoje određeni ili opće prihvaćeni datumi početka i kraja razdoblja stare Grčke, kao što je slučaj sa starim Rimom. U uobičajenoj upotrebi to se razdoblje odnosi na cijelu grčku povijest prije osnivanja Rimskog Carstva, međutim historičari taj termin koriste preciznije. Tako neki autori u to razdoblje uključuju i razdoblja minojske i mikenske civilizacije (od oko 1600. pr. Kr. do oko 1100. pr. Kr.), dok drugi to osporavaju smatrajući da su te civilizacije, iako s grčkog govornog područja, dosta različite od kasnijih grčkih kultura, pa bi se trebale odvojeno svrstavati.<sup>53</sup> No, i pored toga postoje relevantni pravni izvori, na temelju kojih možemo bez mnogo problema zaključiti kakav je bio pravni položaj žene u starogrčkim civilizacijama. Izučavanje rimskog prava, koje je imalo svoje korijene i u atinskom pravu, potisklo je dublje proučavanje atinskog prava.<sup>54</sup> Možda razloge postojanja raznolikih izvora atinskog prava, od kojih je većina bazirana na pisanjima filozofa tog doba, možemo tražiti i u tome što je u polisu postojalo difuzno interesovanje zaprava, gdje se niko nije isključivo bavio njime, ali je svako pomalo bio pravnik.<sup>55</sup>

Jedan od najpoznatijih epigrafskih pravnih spomenika sačuvan u cjelosti je Gortinski zakonik.<sup>56</sup> Posebnu pažnju donosioc ovog Zakonika posvećuje zaštiti polnog morala porodice.<sup>57</sup> U Kolumni II ovaj zakonski tekst iscrpno reguliše pravne posljedice silovanja stavljajući u izgled nekoliko slučajeva onih koji su žrtve ovog gnusnog zločina.<sup>58</sup> Kao posljedicu za sve te slučajeve Zakonik je predvidio plaćanje novčane kazne, a samo u slučaju da je lice koje je sa slobodnom ženom vršilo preljubu u kući njenog

<sup>52</sup> Ako se čovjek oženi, pa umre, njegovu ženu uzima njegov brat potom njegov otac. Ako i njegov otac umre, onda je uzima očev brat makar već bio oženjen. Ne kažnjava se. *Ibid.*, član 193 Hetitskog zakonika.

<sup>53</sup> Pogledati više na: <http://spam.serbianforum.info/t232-stara-grka> (15.07.2011.).

<sup>54</sup> Viševjekovno izučavanje rimskog prava ostavilo je dubokog traga na većinu modernih pravnih sistema i njihovim kodifikacijama, uticalo i još uvek utiče na formiranje stručne fizionomije i načina mišljenja pravnika širom sveta, stvorivši neku vrstu pravničkog esperanta.

<sup>55</sup> Avramović, *Isejvo sudsko besedništvo i atinsko pravo*, Beograd 2000., 23.

<sup>56</sup> *Ibid.*, 27.

<sup>57</sup> Ovaj Zakonik je nastao oko 450 g.p.n.e. urezan starim stilom pisanja ovaj Zakonik je na dorskom dijlektu grčkog jezika, pronađen na zidu neke državne zgrade u polisu Gortini na Kritu. Pronađen je u ruševinama Gortine 1884. godine. Kao dragocijen i nezamjenjiv izvor izučavanja rano-grčkog i dorskog prava sadrži propise o vlasništvu, obligacionom, porodičnom i nasljednom pravu, adopciji te krivičnom pravu. Ovaj zakonski tekst podijeljen u 12 kolumna u najvećem dijelu je posvećen zaštiti i uređenju subjekata unutar porodičnih odnosa.

<sup>58</sup> *Ibid.*, 73.

<sup>59</sup> Pogledati više: R.Festić, 74.

oca, brata ili muža, ili kući drugog čovjeka pa bilo uhvaćeno na mjestu počinjenja zločina, onaj ko ga je uhvatio pred trojicom svjedoka<sup>59</sup> morao je objaviti rođacima uhvaćenog da to lice može biti otkupljeno u roku od pet dana. Ukoliko dotični ne bi bio otkupljen Zakonik je određivao da ovaj ostaje u vlasti onoga koji ga je uhvatio,<sup>60</sup> a koji je imao ovlasti da sa njim čini što god mu je volja.<sup>61</sup> Posebnu kolumnu Zakonik je posvetio onom dijelu nasljednog prava koji se odnosi na ženu kao potencijalnu nasljednicu imovine. Baš ovaj dio Zakonika predstavlja veliki iskorak u posebnom i obazrivom, istina ne najpravednijem, ali zasigurno pionirskom poduhvatu kada je riječ o pravu nasljeđivanju žena nakon smrti muža.<sup>62</sup> O jednakoj mogućnosti da se jave u ulozi poklonodavaca zakonik je muža i ženu stavio u ravnopravan položaj normirajući da ukoliko poklon žele učiniti muž ili žena neka to bude ili odjeća ili dvanaest statera ili stvar u vrijednosti od dvanaest statera, ali ne više.<sup>63</sup> Interesantan je imovinskopравни odnos i prave relacije u okviru raspodjele imovine između žene i muža. Naime, Zakonik je odredio da otac ima vlast nad djecom i raspodjelom imovine, dok majka ima punu vlast nad raspodjelom svoje imovine.<sup>64</sup> U onom dijelu Gortinskog zakonika koji normira pitanje prometovanja, trgovine i prodaje porodične imovine decidno je navedeno da *muž ženinu imovine ne smije* prodavati niti obećavati, jednako kao i sin. Znači i sinu je zabranjeno prodavati i obećavati majčinu imovinu.<sup>65</sup> Ukoliko, ipak neko postupi protivno ovim zabranama Zakonik je odredio da takva imovina ostaje majčina ili ženina, a onaj ko je prodao, založio ili obećao tu imovinu onom ko je kupio ili uzeo u zalogu ili pak primio obećanje imovine protivno zakonskim propisima ima platiti duplo.<sup>66</sup> Nepovoljan i krajnje nomoralno-nehuman

<sup>59</sup> U slučaju hvatanja roba predviđeno je da se uz gospodara roba kao svjedoci trebaju pojaviti i dva svjedoka.

<sup>60</sup> Dužničko ropstvo, u koje se dalazilo zbog neizmirenja duga, a na temelju sudske presude kojom su dužnici darivani povjeriocu (nenikamenos-lat. adictus), je bilo poznato i u Gortini. U ovaj se status dospijevalo i tako što bi neko založio svoju ličnost zbog neizmirenog duga (katakeimenos-lat. nexus).

<sup>61</sup> F. Karčić, 50, Kolumna II Gortinskog zakonika.

<sup>62</sup> Ako čovjek umre ostavljajući djecu, ako žena hoće može se udati uzimajući svoju imovinu i ono što joj je muž poklonio kako je propisano u prisustvu tri svjedoka koji su punopravni i slobodni, a ako odnese bilo šta što pripada djeci neka se vodi spor. A ako je ostavi bez djece, neka zadrži svoju (imovinu) i polovinu svega što je utkala i njen dio prihoda kuće sa epibalontima (epibalontes je termin koji se često može sresti u ovom Zakoniku, a označava „one koji imaju pravo na nešto“. Otud ovaj termin označava različit krug ljudi.) i podjednako kao i ono što joj je muž poklonio kako je propisano, a ako odnese bilo što drugo neka se vodi spor. Ibid., Kolumna III stav 1 Gortinskog zakonika. Žena koja nema imovine bilo od očevog poklona ili bratovljevog bilo od njihovog obećanja, bilo od naslijeđa u vrijeme kada je Etelejski startos činio kosmos Kilosa i ostalih, neka uzme svoj dio naslijeđa, a neka se protiv onih koje su ranije primile ne vodi spor. R. Festić, Kolumna V, Gortinskog zakonika.

<sup>63</sup> Ibid., 51, Kolumna III stav 2 Gortinskog zakonika.

<sup>64</sup> R. Festić, 76, Kolumna IV Gortinskog zakonika.

<sup>65</sup> Ibid., 77, Kolumna VI Gortinskog zakonika.

<sup>66</sup> Ibid. Ukoliko je nastala i neka druga šteta u ovom slučaju Zakonik je propisivao da se u toj situaciji plaća

tretman žene u ovom zakonskom tekstu je uočljiv u kolumni koja normira pravni položaj kćerke nasljednice.<sup>67</sup> Kćerka-nasljednica neka se uda za brata svoga oca, i to onoga koji je najstariji, a ako postoji više kćerki-nasljednica i očeve braće neka se udaju za sljedećeg najstarijeg. Ukoliko ne postoje očeva braća, nego samo sinovi braće očeve neka se uda za sina najstarijeg očevog brata. Ako postoji više kćerki-nasljednica i sinova braće očeve neka se uda za sina najstarijeg očevog brata.

U slučaju da postoji više kćerki nasljednica i sinova očeve braće, neka se druge udaju za sina od sljedećeg najstarijeg.<sup>68</sup> Glavna zamjerka i nedostatak svih, pa i ovog Zakonika je usmjerenost ka očuvanju porodičnog kulta po svaku cijenu, pa čak i sklapanja brakova između lica koja su na granici incestuidnog odnosa. Ovoje zasigurno postepeno utjecalo na degradaciju ostalih moralnih vrijednosti koje su mnoge civilizacije lansirale na najviši nivo društvenog razvoja. I muž ženi, i sin majci mogu dati poklone ali u visini do stotinu statera, ili manje ali nikako više od tog iznosa. Ova odredba je interesantna, jer kao moguće poklonoprince navodi ženu. Imamo li u vidu prethodnu, na općim principima postavljenu, odredbu koja govori o visini poklona<sup>69</sup> jasno nam je kako ne možemo na ovome mjestu govoriti o bilo kakvoj namjeri zakonodavca da u neravnopravan položaj postavi ženu u odnosu na muža.

Od neprocjenjive važnosti i nezamjenjivi u sagledavanju pravnog položaja bilo koje kategorije stanovnika u Ateni, kao uostalom i sveopćeg društvenog mljea tog doba su Aristotelov „Ustav Atenski“,<sup>70</sup> i njegova ostala djela koja su usmjerena daleko više ka analiziranju pravnog položaja žene u društvu.<sup>71</sup> U tim obimnim dokumentima Aristotel kao najveći mislilac svog vremena iznosi prevashodno oblike državnog uređenja kao i

---

jednostruko, a za ono što je nastalo prije ima se voditi spor.

<sup>67</sup> U slučaju da otac umre, a nema sinova, dužnost je kćerke-nasljednice da omogući produženje porodice. Ovome se više udovoljavao nego li nekim drugim društvenim vrijednostima. Ona, naime, prenosi porodičnu imovinu od njenog oca na sina koga treba da rodi, te sama ne nasljeđuje porodičnu imovinu kojom ne može raspolagati.

<sup>68</sup> *Ibid.*, Kolumna VII Gortinskog zakonika.

<sup>69</sup> *Ibid.*, 81.,

<sup>70</sup> Ovaj Ustav je nastao od 329-325 g.p.n.e. i jedini je sačuvan dokument iz Aristotelovog djela „Politike“. I ovaj tekst Ustava je sadržan u prepisima, a ne u originalu. Jedan dio Ustava je pronađen u Egiptu 1880. godine, a drugi dio koji zapravo i predstavlja čitav Ustav pronađen jenešto kasnije. Ovaj ustav se sastoji iz dva dijela: Prvi dio opisuje historijat državnog uređenja (sastoji se od pet poglavlja i to: razvitak atine od monarhija ka oligarhiji, tiranije, demokratije, oligarhijske promjene, rekapitulacije i razvitak atenskog Ustava) Drugi dio prikazuje atensko državno uređenje u doba Aristotela (sadrži poglavlja građanskog prava, organizacije vlasti, te o činovnicima i porotnom sudu).

<sup>71</sup> Zapisi grčkog filozofa Aristotela u djelu „Politika“ o državnom uređenju Sparte i o grčkim zakonodavcima. F. Karčić, 53, Iz Aristotelove Politike (o državnom uređenju Sparte/Lakedajmona).

načine popunjavanja najvažnijih društveno-političkih funkcija. Iščitavajući „Ustav Atenski“ može se zaključiti kako je malo mjesta u ovom djelu Aristotel posvetio problematiziranju položaja najobespravljenijih kategorija stanovništva, među koje su spadale i žene. Jasno je da su sve državničke funkcije prevashodno bile rezervisane za muškarce. No, u djelu „Politika“ ovaj filozof u posebnom dijelu govori zapravo o državnom uređenju pojedinih polisa, te navodi svoje stavove o pojedinim zakonskim rješenjima i reformama poduzetim od velikih državnika tog vremena. Govoreći o razlozima propadanja pojedinih polisa i tragajući za adekvatnim rješenjima ovaj znameniti grčki filozof navodi kako se popustljivost prema ženama protivi principima lakadajmonske države i nanosi štetu dobrom poretku u državi.<sup>72</sup> On navodi da su dijelovi porodice čovjek i žena, te da shodno tome treba i država biti podijeljena na dva dijela i to: muško i žensko stanovništvo. Na tom tragu on smatra kako u svim državama u kojima je rdavo regulisano ono što se odnosi na žene, polovina stanovništva uopće nema zakona. A to se desilo u Lakedajmonu.<sup>73</sup> Zakonodavac je htio da cijelu državu učini krepkom i muževnom, i što se tiče muškaraca, uspio je, ali je potpuno zanemario žene. One žive raskalašno u svakom pogledu, a uz to i raskošno. Na ovaj način ukazano je na potencijalne razloge propadanja društva i polisa, te nesređenog stanja i bezakonja u Lakedajmonu. O tim faktima Aristotel iznosi još mnogo dokaza koje su uistinu veoma interesantne.<sup>74</sup> Naime, on pravni položaj žene i njenu ulogu ne podvodi pod istu formu pa tako razlikuje one žene koje su korisne i one koje ne koriste društvu.<sup>75</sup> Smatrajući da je raspuštanost žena jedan od glavnih faktora postepenog propadanja svega do tada izgrađenog u društvu Aristotel navodi da je u najstarijim vremenima negativitet lakonskih žena došao kao posljedica dugogodišnjeg odsustva muškaraca zbog ratnih pohoda.<sup>76</sup> Jasnije

<sup>72</sup> F. Karčić, 54, Glava 6, stav 5 izvoda iz Aristotelove Politike.

<sup>73</sup> *Ibid.*

<sup>74</sup> Stoga u takvim državama bogatstvo mora da bude cijenjeno i inače, pogotovo ako ljudima upravljaju žene, kao što je to slučaj sa mnogim vojničkim i ratničkim narodima, osim Kelta i možda nekih drugih koji otvoreno odobravaju opštenje s muškarcima. Izgleda daonaj ko je prvi stvrio mit nije bez razloga spojio Areja i Afroditu, jer izgleda da su svi ratnički narodi skloni opštenju i s muškarcima i sa ženama. *Ibid.*, Glava 6, stav 6.

<sup>75</sup> Stoga je kod Lakonaca bilo tako i za vrijeme njihove vlasti, o mnogim stvarima su odlučivale žene. Pa kakva je razlika u tome da li vladaju žene ili su na vlasti ljudi kojima opet vladaju žene, jer izlazi na isto. A kako smjelost nije korisna u običnom životu već samo u ratu lakedajmonske žene nanosile su u tom pogledu veliku štetu, što se pokazalo prilikom upada Tebanaca. Nisu bile ni od kakve koristi kao žene u drugim državama, i unijele su veću pometnju nego li neprijatelji. *Ibid.*, Glava 6, stav 7.

<sup>76</sup> ...kažu da je Likurg pokušao da i žene potčini zakonu, ali da je pošto su se one usprotivile ponovo odustao od toga. *Ibid.* Plutarh (Likurg, c. XIV) osporava ovo: „Jer on (Likurg) nije kao što kaže (Aristotel) pokušao da popravi žene pa odustao ne mogavaši da savlada njihovu raspuštenost i njihovu vlast do koje je došlo zbog toga što su muškarci često išli u pohod, nego se i za njih pobrinuo kako je trebalo. On je ojačao tijela djevojaka trčanjem, hrvanjem, bacanjem diska i koplja.“ Ovakav način interpretacije pravnog položaja

nego li bilo gdje ovdje uočavamo da je ovaj grčki filozof zajednički život muškarca i žene smatrao prijeko potrebnim i nenadoknadivim. Kao posljedica njihovog razdvojenog života može doći do neželjenih posljedica po cijelo društvo. Aristotel, nadalje, kritikuje i neravnopravnu raspodjelu zemlje navodeći kako se zemlja nalazi u rukama malog broja ljudi što se po njegovom shvatanju javilo kao logična posljedica hrdavih zakona. Precizira kako se skoro dvije petine cjelokupnog zemljišnog fonda nalaze u rukama žena, a što se javilo, kako Aristotel navodi, kao posljedica dobijanja velikih miraza<sup>77</sup> i nasljeđivanja ostavilaca. Razlog zašto na zemlji koja „može da hrani hiljadu i po konjanika i trideset hiljada hoplita“,<sup>78</sup> nema ni hiljadu ljudi ovaj grčki filozof vidi u tome što „danas svako može dati svoju kćer kome hoće, ali ako umre ne određivši to, onda onaj koga on ostavi kao svog nasljednika može je dati kome hoće“.<sup>79</sup>

On navodi i činjenice koje pokazuju da je državno uređenje u takvoj zajednici hrdavo, jer država nije mogla podnijeti ni jedan jedini udarac, već je propala zato što nije imala dovoljno ljudi.<sup>80</sup> Govoreći o rađanju djece Aristotel smatra da su propisi o rađanju djece u protivrječnosti s ciljem poboljšanja demografske slike u državi. Tvrdi da je zakonodavac, želeći da bude što više Spartanaca, podsticao građane da imaju što više djece. Jedan njihov zakon, kako on navodi, razrješuje dužnosti u straži građanina koji ima tri sina, a oslobađa svih poreza onog ko bi imao četiri sina.<sup>81</sup>

Uz sve navedeno posebno dragocijen izvor starogrčkog prava, a na osnovu kojeg možemo donekle sagledati pravni položaj žene tog doba, predstavljaju Isejevi govori<sup>82</sup> pred sudovima. Iako je većinom bio koncentrisan na razrješavanje nasljednopravnih odnosa, kod njega možemo uo-

---

žene uveliko može prominjeniti sliku žene kao povučene i apolitične ličnosti.

<sup>77</sup> Aristotel smatra da je bolje ne davati nikakve miraze ili davati sasvim male i umjerene miraze.

<sup>78</sup> Ovaj broj je u svakom slučaju pogrešan jer u jednom rukopisu stoji tri hiljade, a što se može uzeti kao vjerodostojniji i tačniji broj. Pogledati više: F. Karčić, fn. 59, 55.

<sup>79</sup> *Ibid.*, 55.

<sup>80</sup> Navodi se i to da su za vrijeme ranijih kraljeva davana građanstva i drugim ljudima kako se ne bi zbog dugotrajnih ratova ostalo bez ljudstva.

<sup>81</sup> Ono što je Aristotela navodilo na zaključak da se na ovaj način povećava broj siromaha je činjenica da i pored velikog broja djece zemlja i dalje ostaje nepravedno podijeljena.

<sup>82</sup> Velik govornik svoga doba i pronicljivi pravnik Isej, shodno shvatanjima većine pisaca, je rođen 420 g.p.n.e. najuspješnije godine njegovog života koincidiraju sa njegovom odlukom da se prihvati odbrane interesa tek stasalog dječaka Demostena (kasnije velikog govornika) i da ga podučava. U vrijeme kada se mladić morao upustiti u spor sa svojim staraocima 366.g.p.n.e. Isej je već bio zreo čovjek pedesetih godina. Za razliku od većine drugih Atenjana koji su karijeru obično započinjali kao logografi, a završavali kao proslavljeni politički besjednici, cijeli sačuvani i izgubljeni Isejev opus orijentisan je isključivo na forenzičke govore. Specijalizirao se za privatne sporove. Mahom je pisao za stranke upletene u nasljednopravne sporove. Pažljivom analizom njegovih govora možemo uočiti i one koji su tematizirali pravni položaj žene, odnosno bračne i vanbračne zajednice.



čiti i određene govore koji su aktuelizirali pravni položaj žene u tom periodu. Tako u jednom svom govoru<sup>83</sup> Isej je više koncentrisan na izučavanje i analiziranje porodičnih nego li striktno nasljednopravnih pitanja. Glavno pitanje koje problematizuje usmjereno je ka razotkrivanju postojanja braka ili vanbračne zajednice sa hetereom, što bi kao logičnu posljedicu za sobom povlačilo zakoniti ili nezakoniti status djeteta koji bi ga lišavao svih nasljednopravnih prava. Specifična interpretacija ove besede omogućila je nastanak stare Buermanove teorije o „zakonitom konkubinatu“ u Atini prema kojoj je oženjen čovek mogao i formalno zasnovati zajednicu sa drugom ženskom osobom, uporedo sa postojećim brakom tako da su deca iz takve veze bila također zakonita.<sup>84</sup> Iako nije otpela kritiku ova hipoteza je pomogla razgraničavanju pojmova „*hetaīra*“ i „*pallakē*“: Volf je pre više decinija utvrdio da je hetera opšti pojam koji označava profesiju, dok palake obeležava svaku ženu koja živi u zajednici sa muškarcem bez zaključenja braka u propisanoj formi.<sup>85</sup> Jasno je, iz prethodno navedenog, da su žene mogle odlučiti kojim životom da žive. Tako, ukoliko hetera započne stalni život sa muškarcem, ona bi postajala palake, ali ne bi prestajala biti hetera.<sup>86</sup> Takvim su se ženama, očito je, mnogi muškarci smjeli udvarati pa čak i pred kućom čovjeka sa kojim je ona živjela, i za kojega se trenutno opredjelila,<sup>87</sup> što je predstavljalo isključivo, samo njeno pravo izbora.

### 1.3. Zakonski položaj žene u drevnoslovenskom pravu

Iako fragmentarno, i u pravnim aktima drevnoslovenskog prava možemo uočiti odredbe koje pravno uređuju status žene u porodici, odnosno društvu. Usled nedostatka istorijskih izvora, drevna slovenska paganska porodica na prostorima Rusije nedovoljno je proučena.<sup>88</sup>

Po najstarijem običajnom pravu forma zaključenja braka bila je otmičica devojke (tzv. *umička*, *umikanije*), a kasnije se izgradio običaj kupovine neveste plaćanjem njenim roditeljima iznosa koji se zvao *veno*.<sup>89</sup> Shodno ovim podacima možemo zaključiti kako je prilikom zaključenja braka ženina volja za ulaskom u brak (kao uostalom i u atinskom pravu) tretira-

<sup>83</sup> Govor o Pirovom imanju (OR. III).

<sup>84</sup> S. Avramović, 25.

<sup>85</sup> *Ibid.*

<sup>86</sup> *Ibid.*, fn. 91, 125.

<sup>87</sup> Iz svega iznijetog proističe da je pojam palake imao prije svega prizvuk socijalnog i priznatog, nego li pravnog koncepta.

<sup>88</sup> Dragan Nikolić, *Drevnorusko slovensko pravo-drugo izdanje*, Beograd 2000, 174.

<sup>89</sup> *Ibid.*, 174-175.

na kao sekundarna kategorija. Žena se kupovala, krala, i na druge slične načine tretirala kao drugo lice u braku. Porodice su bile patrijarhalnog karaktera, mada se vremenom od monogamne po svojim obilježijima približavala poligamnom obliku svoga uređenja. Starešinstvo muškarca u paganskoj porodici bilo je nesumnjivo.<sup>90</sup> Po arapskim svedočanstvima neke su žene dobrovoljno išle u smrt na pogrebu muža.<sup>91</sup> Interesantno je kako u prvobitnim oblicima slovenskih porodica ne možemo naići na tragove „rinskog oblika“ despotskog odnosa muža prema članovima porodice.<sup>92</sup> Primjere surove vlasti oca porodice (*pater familias*) daleko više susrećemo u starorimskoj porodici (*familiae*). U najdrevnijoj prošlosti, nasljeđivanje sei ovde kao i drugde, odvijalo na osnovu običajnog prava koje je kolektivu garantovalo izvesna nasledna prava na nekim delovima imovine.<sup>93</sup> Važno je skrenuti pažnju na činjenicu da ondašnje isključivanje žene iz nasljeđivanja ne može biti tretirano kao način njenog svjesnog ponižavanja. Naime, udajući se za člana drugog roda, one nisu mogle da uzimaju imovinu koju su stekli članovi njenog roda.<sup>94</sup>

O značajnoj ulozi žene na ovdašnjim prostorima, prilikom zaključenja braka, postoje relevantne činjenice. Naime, žena se nije udavala protivno svojoj volji nego je budući suprug pitao mladu: Hoćeš li mi biti dobari vjerna? (*Si eris mihi bona et fidelis?*), i kad bi ova odgovorila potvrdno, brak je bio sklopljen. U tim pitanjima sadržano je ustvari ono osnovno što brak čini sretnim i čvrstim - vjernost i dobrotu.<sup>95</sup> To su preostaci prastarih društvenih odnosa koji su se sačuvali i u brojnim drugim oblicima u brdsko - planinskoj Bosni.<sup>96</sup> U literature se ovaj brak naziva i bogumilskim brakom. Njegova neobičnost je bila i u tome što je ženi davao veliku slobodu i punu ravnopravnost. U Bosni je bio toliko ukorijenjen da ga se nisu htjeli odreći čak ni oni koji su prelazili na katoličku vjeru.<sup>97</sup>

<sup>90</sup> *Ibid.*, 175.

<sup>91</sup> *Ibid.*

<sup>92</sup> Značajno je napomenuti kako su djeca bivala pod vlašću roditelja, što nam ukazuje na donekle ravnopravan status oca i majke kada je riječ o odnosu prema djeci. Iako kasnije nastala Ruska pravda (koja je u svojim odredbama ubistvo bilo muškarca ili žene jednako tretirala), ne sadrži podatke o potčinjenom položaju žene što je veoma značajno za shvatanje njenog pravnog statusa unutar porodice.

<sup>93</sup> *Ibid.*, 177.

<sup>94</sup> Za nove teritorije ratovali su muškarci, a oni su i obrađivali zemlju, pa je stoga nasljeđivanje nepokretnih dobara po muškoj liniji u to vreme svojstveno svim evropskim narodima, dakle i Slovenima. *Ibid.*

<sup>95</sup> Riječ je o arhajskom obliku sklapanja braka praćenom paganskim običajima kojih u zvaničnoj crkvi dakako nije bilo.

<sup>96</sup> E. Imamović, *Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine*, ART 7, Sarajevo, Sarajevo 1998., 24.

<sup>97</sup> Papinska kurija je na tužbe svojih izaslanika često šutke prelazila preko takvih pojava, vodeći računa o

#### 1.4. Zakonski položaj žene u starom Rimu

Pravni položaj žene u starom Rimu je bio regulisan u mnogim pravnim aktima. Ipak, možemo konstatovati da je položaj žene u odnosu prema zajednici građana, na grad-državu, bio beznačajan: ona nije sudjelovala u radu narodnih skupština, tj nije imala *ius suffragii*, niti je mogla biti magistratom, tj. Nije imala *ius honorum*, doživotno je stajala pod nekom vlašću (*manus* ili bar *tutela*), a civilne privatnopravne poslove (*mancipatio*, *in iure cessio*, prihvata nasljedstva), mogla je ako je bila *sui iuris*, obavljati samo uz saglasnost tutora.<sup>98</sup> Ovaj prvobitno izuzetno nepovoljan i ponižavajući status koji je imala žena vremenom će se mjenjati, te će žena vremenom dobijati sve značajniju ulogu u društvu i porodici, kao jezgru zajednice.

Zajednica starih Rimljana zasigurno se može ubrojiti među najuspješnije društvene zajednice u historiji. Ona je kroz sve faze svoje transformacije pokazala zavidan stepen pravne pronicljivosti i hitrosti u donošenju zakonskih propisa koji bi regulisali datu društvenu pojavu. Rimljani nisu voljeli kodifikacije, pa stoga ne treba čuditi elastičnost njihovog pravnog sistema, koji se često sastojao od mnoštva zakona, odnosno senatskih odluka i edikata. Iako skromnog obima prvi pravni zbornik u Rimu predstavlja Zakon XII ploča.<sup>99</sup>, koji je oličenje pokušaja jednog korijenitog regulisanja društvenih odnosa u Rimu tog doba. Iz našeg ugla opservacije pravnog položaja žene tog doba posebno su zanimljive četvrta i peta ploča koje se tiču regulisanja pravnog statusa članova rimske porodice te normiranja pitanja vlasti *pater familiasa*. Iako brak ne može nastati ako se

---

specifičnostima Bosne koje je bilo nemoguće iskorijeniti. Ibid.

<sup>98</sup> M. Boras/L. Margetić, *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 1998., 21.

<sup>99</sup> Pošto je bilo prijeko potrebno steći uvide u egzistentne pravne sisteme toga doba, a prije sastavljanja Zakona XII ploča, jedna delegacija rimskih pravnikâ poslana je u Grčku i grčke kolonije na jugu Italije kako bi što bolje proučili Solonove zakone i bili što osposobljeniji za radove na konstituisanju prvog rimskog zakonika. Pravna znanja do kojih su došli rimski pravnici predstavljali su izuzetno jaku osnovu za imenovanu komisiju desertorice koji su bili zaduženi da sastave zakone (*decemviri legibus scribundis*). Zakonik sadrži pravila o privatnom pravu, parničnom postupku, krivičnom pravu, javnom pravu i sakralnom pravu. Zakonik nosi dosta primitivnih i barbarskih obilježja (bičevanje ljudi i bacanje u okove), ali je ipak on osnova rimskog privatnog prava. Nikada nije ukinut te je s pravnog aspekta posmatrano ostao na snazi sve do Justinijanove kodifikacije. Komisija koja je bila zadužena da radi na Zakoniku je najprije izvela pred skupštinu deset ploča zakona 451. g. p.n.e., koji su prihvaćeni, a zatim su iduće godine dopunili zakone te podnijeli još dvije ploče zakona pred skupštinu, koje su također prihvaćene. Jezik na pločama je arhaičan. Izvorni tekst zakonika nije sačuvan, a formulacije odredaba poznajemo iz citata antičkih pisaca (najpoznatiji od njih je Tit Livije). Sadržaj na pločama dijeli se ovako: 1. ploča: pozivanje pred sud, 2. ploča: raspravljanje pred sudom, 3. ploča: izvršni postupak, 4. ploča: porodično pravo, 5. ploča: tutorstvo i nasljedno pravo, 6. ploča: vlasništvo i pravni poslovi, 7. ploča: susjedovni i međaški odnosi, 8. ploča: privatni delikti, 9. ploča: javni delikti i krivični postupak, 10. ploča: redarstveni propisi i *ius sacrum* (sakralno pravo), 11. i 12. ploča: nadopune ostalim pločama.

ne saglase svi, to jeste oni koji zaključuju brak, kao i oni pod čijom su oni vlašću, ipak način na koji je shodno Zakonu XII ploča muž mogao razvesti brak odstupa od načela ravnopravnosti prilikom zaključenja braka.<sup>100</sup> Naime, u Zakonu XII ploča se navodi kako muž može narediti ženi da pokupi svoje stvari, i oduzme joj ključeve.<sup>101</sup> Na fonu takvog odnosa prema ženi konstituisana je ustanova tutorstva za žene.

Uz to „stari su htjeli da žene, iako sasvim punoljetne, budu pod tutorstvom, izuzevši djevice Vestalke<sup>102</sup> za koje su htjeli da budu slobodne: tako je i Zakonik XII ploča propisivao“.<sup>103</sup> Interesantno je da Zakonik pravi razliku, i to ogromnih razmjera između onih žena koje nisu Vestalke i onih koje spadaju u tu skupinu. Stoga, iako su u starom Rimu postojali oblici pravne diskriminacije žena, ipak ne možemo konstatovati da jekonstantno egzistiralo apsolutno degradiranje žene kao ličnosti, koja je kroz lik Justicije bivala štovana i kao oličenje pravde i pravednosti u starom Rimu.

Shodno tome, žene-djevice, kao i one za koje se smatralo da su čedne i čiste uživale su pravedniji tretman u odnosu na one koje nisu spadale u tu kategoriju. Toliko su poštovane da su bile zadužene za čuvanje vatre koja je u to doba bila visoko cijenjena, i koja je simbolizovala postojanost rimske države. Znači, i u Rimu tog doba postojala je grupa žena koje su bile vsioko cijenjene i čija je uloga nezaboravna u historiji razvoja rimske države.<sup>104</sup> Ne samo skromnom odećom, već i svojim ponašanjem, one su

<sup>100</sup> Jer ni u ovom slučaju muškarac nije samostalno mogao zaključiti brak, a da se iz tog čina isključi pater familias.

<sup>101</sup> Ovo je formula kojom je muž najavljavao ženi da razvede brak. U Zakoniku se više nigdje ne navodi da pravo na razvod ima i žena, na ovaj ili neki sličan način.

<sup>102</sup> Vestales (lat.) vestalke, sveštenice boginje Veste zadužene da čuvaju večnu vatru (ignis inextinctus) koja simboliše postojanost i trajnost rimske države. Bile su organizovane u posebnu kolegiju sastavljenu prvobitno od četiri, a kasnije od šest sveštenica, po dve za svako od tri rimska plemena (Titius, Ramnes, Luceres). Na njihovom čelu se nalazila najstarija sveštenica (virgo vestalis maxima), a o ritualnom delovanju same kolegije starao se pontifex maximus. Ustanovljenje ovog kulta tradicije se vezuje zanajstarija vremena, pa se među prvim vestalkama pominje Romulova majka Rea Silvija, a formiranje sveštenečkog reda se pripisuje kralju Numi Pompiju, zaslužnom za nastanak i drugih religijskih ustanova u Rimu. Pošto se u primitivnim zajednicama veoma teško dolazilo do vatre bilo je neophodno da se ona čuva na jednom mestu, gde bi plamen stalno gorio. Ž. Bujuklić, *Forum romanum, rimska država, pravo, religija i mitovi*, Beograd 2009., 759.

<sup>103</sup> A. Romac, *Izvori rimskog prava*, Zagreb 1973., 21.

<sup>104</sup> Formiranjem najstarije rimske *communitas*, uveden je uz privatni kult Veste koji je i dalje poštovan u svakom domaćinstvu pojedinačno, i javni kult Veste, koji je bio u ingerenciji kralja (rex). O zajedničkom ognjištu i večnoj vatri svih Rimljana starale su se sveštenice koje su predstavljale institucionalizovani surogat kraljevih kćeri, i čije je svetište otuda bilo na samom Forumu, u neposrednoj blizini mesta gde je stolovao samkralj (Regiae). One su birane među devojkama patricijskog porekla, uzrasta od šest do deset godina. Uslov je da su im oba roditelja živa (parimae et matrimae), da su rođene u braku sklopljenom u strogo propisanoj svečanoj formi (confarreatio) i da nisu imale bilo kakvu govornu manu, niti neki drugi fizički nedostatak. Vestalkini roditelji nikada nisu smeli biti u ropstvu, pa ni privremeno, nisu se smeli ponašati nečasno prema neprijatelju,

morale poštovali stroga pravila *čednosti i smernosti*.<sup>105</sup> Značaj očuvanja čednosti najbolje se ogleda u činjenici prijestupa, kada je dotadašnja Vestalka bivala surovo kažnjavana.<sup>106</sup>

morali su imati zemljišni posed na Apeninskom poluostrvu. Kasnije ie prvosvećenik odabirao po dvadeset kandidatkinja, a od njih je konačan izbor obavljan putem kocke kako bi se izbegla svaka pristrasnost (prednost su ipak imale dcvojčice čija je sestra već vestalka ili ćerke visokih sveštenika. Devojčice su potom napuštale porodicu i živele u kući Vestalki (Atrium Vestae) narednih trideset godina: prvih deset učeći se tajnim veštinama sledećih deset izvršavajući svoje obaveze, a poslednjih deset podučavajući podmladak. Posle tridesetogodišnjeg službovanja bilo im je dopušteno da se oslobode zaveta čednosti, napuste kolegiju, pa čak i da se udaju. One su se ipak najčešće odlučivale da ostanu verne dotadašnjem načinu života. Napuštanje kolegije smatralo se i lošim znamenjem, koje ne donosi dobro ni samoj vestalki. a ni rimskoj državi. Najstarija među njima nazivana je virgo vestalis maxima i ona se starala o urednom izvršavanju religijskih dužnosti i određivala raspored obaveza koje su vestalke obavljale i danju i noću. Zabeleženo je da su dve vestalke iz vremena Avgusta služile 57 godina (Occia), odnosno 64 godine (Lunia Torquata). Prilikom davanja zaveta čednosti, vestalka jc morala da odseče svoju kosu i da je pričvrsti na sveto lotosovo drvo kao dar boginji, a kada joj, ponovo izrasle, trebalo je da poveže šest pletenica sa vunenim trakama od crne i crvene vune. Vestalke su bile odevene u ogrtač od svetlobele vune, poput odeće koju su nosile mlade pred venčanje. Kada su učestvovalе u žrtvovanjima, prebacivale su beli veo preko glave (suffibulum) i nosile kapuljaču obrublјenu crvenom trakom pričvršćenu kopčom ispod grudi. Ibid., 760-761.

<sup>105</sup> Jedna od njih je zbog toga (425. p.n.e.) skoro izgubila život: „Vestalka Postumija je bila optužena da je prekršila zavet čednosti, a kada joj krivica za taj zločin nije dokazana, nije uspela da potpuno odagna sumnju, budući da je stalno isticala svoju lepotu i bila slobodnijeg ponašanja nego što to priliči devici. Kada je bila oslobođena, vrhovni sveštenik joj je, izražavajući mišljenje kolegije pontifika, naredio da u buduće bude uzdržanija u svom ponašanju i da više neguje pobožnost nego lepotu“ (Liv. 4,44,11). Moguće je da se ovde radilo i o političkom obračunu sa gensom Postumija, jer je i njen brat Postumije takođe bio predmet teških optužbi. Vestalke nisu ostajale pod očinskom vlašću (patria potestas), niti im je dodeljivan tutor (tutela mulierum), već su pravno bile potpuno emancipovane. One su sa svojom porodicom sasvim prekidale agnatsku vezu, pa čak i po isteku tridesetogodišnjeg perioda službovanja u kolegiji ostajale su da žive po svom pravu (sui iuris). O postojanju mogućnosti da sastavljaju testament za života svoga oca i uključuju druge poslove bez tutora, govori već jedan od kraljevskih zakona (leges regiae) koji se pripisuje Numi Pompiliju, kao i posebna odredba Zakona XII tablica (tab. V,1). Poput Jupilerovog sveštenika (flamen Dialis), i vestalke su mogle da svedoče bez zakletve, a svako ko bi ih povredio bio je najstiožije kažnјavan. Ipak. život vestalki je bio pod svakodnevnom kontrolom vrhovnog pontifeksa i on je posedovao ovlašćenja nad njima koja su bila bliska onima koje je pater familias imao prema članovima svoje porodice. On ih je zbog nedoličnog ponašanja i raznih prekršaja mogao kažnjavati, pa čak izricati i smrtnu kaznu. Položaj vestalke je, međutim, bio bliži onome koji je imala žena starešine porodice (mater familias), nego statusu ćerke (filiae familias). Ako se zna da je prvosveštenik nasledio poziciju koju je ranije imao rex, onda je vestalka, pogotovo najstarija (virgo vestalis maxima), imala položaj sličan kraljevoj supruzi (regina). Vestalke su se morale strogo držati zaveta devičanstva, a prestupnica je surovo kažnjavana, tako što bi bila živa zazidana u prostoriji pod zemljom (jer krv vestalki ne sme biti prolivena), dok je muškarac koji je obeščastio bio javno bičevan do smrti. Ibid., 761.

<sup>106</sup> Ocenu o krivici vestalke donosila je kolegija pontifika (pontifices) koja je zasedala u Regiji (Regia), ali se tim ni u kom slučaju nije umanjivala dominantna pozicija pontifeksa, jer je krajnji arbitar ipak bio on. Posle izricanja presude sledila je ceremonija lišavanja spoljnih obeležja njenog zvanja (vittes), a potom je pronošena Forumom u pokrivenoj nosiljci, odevena kao da je mrtva, u pratnji svoje porodice koja je oplakivala. Ceremonija, poput pogrebne (pompa funebris) nastavljala se na mestu zvanom „Polje okaljano zločinom“ (Campus scelaratus), koje se nalazilo unutar gradskih zidina, u blizini Kolinske kapije, gde su obično sahranjivani teški prestupnici. Na tom mestu je prethodno pripremljena omanja podzemna prostorija sa ležajem, stočićem, lampom i nešto hrane. Prvosveštenik je podignutih ruku ka nebu izgovarao molitvu, otvarao nosiljku i dovodio osuđenicu do otvora u podzemnu prostoriju, u koju se moglo sići jedino merdevinama. Njegovi pomoćnici su je odvodili do unutrašnjost buduće grobnice i tu ostavljali, a za sobom su po izlasku

Koliko su žene bile cijenjene i u javnom životu, i kakvu su političku ulogu imale u starom Rimu najzornije svjedoči sljedeća činjenica. Vestalke su uživale veliki ugled, pa su im pripadale i određene privilegije u društvu. Jedna od najvažnijih je pravo intercesije (*intercessio*), koje je omogućavalo vestalkama da ponište pojedine odluke magistrata. Ova činjenica nam dovoljno govori o njihovom utjecaju u društveno-političkom i pravnom životu Rima. Tako su osuđenika na smrt mogle spasti od izvršenja kazne ukoliko bi ga srele prilikom odvođenja na pogubljenje.<sup>107</sup> Kada su prolazile gradom čak je i konzul morao da stane i prepusti im prvenstvo prolaza, a njegovi liktori su u znak počasti obarali snopove (*fastes*) prema tlu. Jedino je njima bilo isključivo dozvoljeno da se kočijama kreću po Forumu. U historijskim dokumentima su zabilježeni i slučajevi kada su one iskoristile tu svoju dominantnu društvenu poziciju, pa poduzele veoma značajne korake.<sup>108</sup> Zbog izuzetnog povjerenja koje su uživale, vestalkama su povjereni na čuvanje pravni dokumenti od posebnog značaja.<sup>109</sup> Vremenom značaj i ugled ovih lica pada na nizak nivo, kao uostalom i sve moralne vrijednosti koje su držale Rim u jednom zajedništvu i sveukupnom napretku. Kod vladajućih društvenih slojeva, odnosno u državnom aparatu se mogla učiti podmitljivost. Privatni život Rimljana ovog doba okarakterisan je niskim moralom u svakom pogledu.<sup>110</sup>

S obzirom na još uvijek rašireno shvatanje o velikoj obespravljenosti žene u prvim vijekovima Rima, valja još jednom akcentirati nasljedni položaj žene „kao kćeri“, *filiae loco*. Neretko se ovaj izraz tumačio u smislu da je žena mužu bila podređena kao i deca, što je sasvim pogrešno, jer reč je

---

izvlačili merdevine i zatrpavali otvor. Teren je potom morao biti potpuno izravnat, a mesto sahranjivanja je ostajalo bez ikakvih oznaka. Time je osuđenica predavana večnom zaboravu, a njeni najbliži nisu više imali ni gde da joj odaju pomen. *Ibid.*, 761-762.

<sup>107</sup> *Ibid.*, 762.

<sup>108</sup> Vestalke su, kao što smo naglasili, društvenom i političkom životu Rima često imale značajnu ulogu. Iznijećemo nekoliko primjera: Kada je vrijeme Suline diktature mladom Juliju Cezaru prijetila smrtna opasnost zbog srodstva sa Marijem, vestalke su mu spasle život. Kada je Mesalinu zbog nedoličnog ponašanja njen muž car Klaudije osudio na smrt sveštenice su se zauzele kod imperatora da je pomiluje. Kada je tokom građanskog rata 69. godine car Vitelije želio da pregovara sa Vespazijanovim generalima, on je svoju pismenu poruku povjerio vestalkama. Kada je 193. godine Septimije Sever započeo vojni udar u delegaciji poslatoj iz Rima da sa njim pregovara, uz senatore su bile uključene i Vestalke.

<sup>109</sup> Tako je Julije Cezar neposredno pred svoju smrt (44. g.p.n.e.) ovde deponovao svoj testament, a posle Avgusta to je postala uobičajena praksa njegovih nasljednika. Prema Svetoniju, Avgust je Vestalkama uz svoj testament poverio na čuvanje još tri zapečaćena svitka, koji su posle njegove smrti javno pročitani: uputstvo o načinu njegove sahrane, opis onoga što je učinio za korist države (*Res gestae divi Augusti*), a u poslednjem dokumentu pregled brojčanog stanja vojnika pod oružjem i finansijski izveštaj o stanju državne i carske blagajne (*Suet*, Aug. 101,4). Jasno ja da se ovakvi dokumenti mogu povjeriti samo čestitim osobama i onim licima u koje se ima puno povjerenje.

<sup>110</sup> D. Stojčević, *Rimsko pravo, beleške po predavanjima Dragomira Stojčevića održanim u školskoj 1945/46. Godini*, Beograd 1947., 64.

samo o položaju žene u naslednom pravu i to o položaju skoro jednakom položaju muškarca.<sup>111</sup> Ovaj izraz najprije određuje da u okviru nasljednog prava kćeri nasljeđuju jednako kao i sinovi.

### 1.5. Pojam i uloga tutela-e mulierum

Tutorstvo, kao ustanova rimskog prava, predstavlja poseban vid brige za licima koja se po tadašnjim shvatanjima nisu smatrala sposobnim da brinu o svojim interesima. Pod tutorstvom se nalaze muškarci *sui iuris* do 14 godina i žene *sui iuris* bez obzira na godine starosti. Tako su ustvari ovimimenomobuhvaćene dve institucije, koje nemaju potpuno isti karakter: tutorstvo nad maloletnicima i tutorstvo nad ženama.<sup>112</sup>

Tutorstvo je, kako to definira Servije, sila i ovlaštenje nad slobodnom osobom radi zaštite onoga tko se zbog svoje maloljetnosti sam ne može braniti (zastupati), određena i dopuštena civilnim pravom.<sup>113</sup> Tutori se ženama postavljaju ne samo zbog maloljetnosti, pošto tutorstvo ostaje i kada žena postane punoljetna, već zbog slabosti njihovog spola i nepoznavanja sudskih poslova.<sup>114</sup> Još jedno sasvim nelogično obrazloženje, a koje će kasnije pravno demantovati,<sup>115</sup> daje i Gaj u svojim Institucijama. Naime, on navodi da se žene stavljaju pod tutorstvo zbog urođene lakomislenosti.<sup>116</sup> Interesantno je navesti kako su ipak određeni statusi u kojima bi se našle žene priznavani, pa su takve žene bivale oslobođene tutorstva. Tako prema pisanjima Gaja, ako neko sinu ili kćeri postavi tutora i ovi postanu punoletni, sin prestaje biti pod tutorstvom, ali kćer i dalje ostaje pod tutorstvom, osim ako nije na osnovu Julijevog zakona i zakona Papija Popea, oslobođena tutorstva zbog prava majke koja je izrodila decu.<sup>117</sup>

U starom rimskom pravu tutor je mogao biti samo muškarac rimski građanin ili latin, dok su žene bile lišene obavljanja te dužnosti. Kasnijim razvojem rimskog prava i ženi je priznata mogućnost da bude u ulozi tutora, tako da ni na ovom mjestu ne možemo govoriti o trajnijem obliku diskriminacije prava žene u obavljanju tutorskih dužnosti.<sup>118</sup> Sigurno je da su u vrijeme dominata žene mogle biti tutori, a to su u svakom slučaju mogle

<sup>111</sup> M. Jovanović, 67.

<sup>112</sup> *Ibid.*, 133.

<sup>113</sup> A. Romac, 187.

<sup>114</sup> A. Romac, Ulpian, Reg. 11,1., 187.

<sup>115</sup> Pogledati, Gaj, 190, 85.

<sup>116</sup> Gaj, *Institucije*, preveo O. Stanojević, Beograd, 73.

<sup>117</sup> *Ibid.*

<sup>118</sup> Po jednom tekstu iz Digesta žena je tu sposobnost dobila u prvim vekovima hrišćanstva, ali izgleda da je taj tekst interpoliran.

postati tek odkad su se i same oslobodile tutorstva, i dobile sposobnost da samostalno upravljaju svojom imovinom.<sup>119</sup> Kao što smo i naveli, još je Zakon XII ploča propisivao da tutorstvo nad ženama, navodeći kako su još stari htjeli da žene, iako sasvim punoljetne, budu pod tutorstvom, izuzevši djevice Vestalke. *Res mancipi*<sup>120</sup> žene, koja je bila pod tutorstvom agnata, nisu se mogle steći putem dosjelnosti, izuzev slučaja kada ih je ona sama nekome predala po odobrenju tutora.<sup>121</sup>

## 1.6. Imenovanje, zadaci i opozivanje tutora

U rimskom pravu je postojalo nekoliko oblika postavljanja tutora općenito, pa i ženama.<sup>122</sup> Tutora postavlja ili paterfamilijas testamentom (*tutela testamentaria*), ili magistrat (*tutela dativa*) ili je zakonom određen (*tutela legitima*).<sup>123</sup> Postavljanje tutora testamentom je tijesno vezano za postavljanje nasljednika, pa je tako u starom rimskom pravu nasljednik postajao šef porodice *de cuius*-a i samim tim tutor svih maloljetnih osoba i žena koje se nalaze u toj porodici.<sup>124</sup> Od momenta kada se smrću dotadašnjeg paterfamilijasa njegova porodica raspada i sva njegova djeca postaju samostalna javila se potreba za imenovanjem tutora koji je sada mogao da bude za svako dete drugi.<sup>125</sup> U starom rimskom pravu postojao je i poseban način imenovanja tutora pravno uokviren kao ustupanje tutorstva nad ženama pred sudom (*in iure cessio*). Na ovaj način nije moglo biti prenošeno tutorstvo nad maloljtnicima. Smatralo se da je to teret, budući da se punoljetstvom završava. Onaj na koga je cesijom preneseno tutor-

<sup>119</sup> *Ibid.*

<sup>120</sup> Označava posebnu kategoriju stvari u prometu. Te stvari su se mogle prenositi na drugoga samo formalističkim i svečanim pravnim poslovima – mancipacijom i *in iure cessio*. Pogledati više na: [http://www.nasciturus.com/enciklopedija/index.php?title=RES\\_MANCIPI](http://www.nasciturus.com/enciklopedija/index.php?title=RES_MANCIPI) (21.07.2011.).

<sup>121</sup> A. Romac, Poloča V, 21.

<sup>122</sup> Tako i Gaj navodi: „Najispravniji način određivanja tutora je sledeći: „Lucija Ticija dajem kao tutora svojoj deci.“ Ali će biti punovažno je i ako je ovako napisano: „Mojoj deci ili mojoj ženi neka Ticije bude tutor“. Gaj 149., 75.

<sup>123</sup> D. Stojčević, 133.

<sup>124</sup> U starih Rimljana se može uočiti kako je postojala latentna opasnost od emancipacije žene, ali da su njeni smjeli pokušaji u mnogo slučajeva bivali pravno priznavani. Tako je određeno da žena ne može pravovaljano testamentom (svojoj) djeci odrediti tutora, a ako ga ipak odredi, on može biti pretorovim ili konzulovim dekretom nakon ispitivanja stanja stvari, potvrđen s tim što nije dužan da daje osiguranje da će čuvati maloljetnikovu imovinu. Da ne bi imovinu šticećenika pod tutorstvom i onih koji su pod starateljstvom tutori ili staratelji potrošili ili umanjili stara se pretor tako da mu u to ime tutori i staratelji daju obezbeđenje. Ali to nije uvek slučaj, jer tutor određen testamentom nije obavezan na obezbeđenje, budući da je njegovo poštenje i savesnost procenio sam testator, a i staraoci kojima starateljstvo nije određeno zakonom, nego odlukom konzula, pretora ili upravnika provincije, u većini slučajeva nisu obavezni na davanje obezbeđenja, jer se podrazumeva da su izabrani kao dovoljno čestite osobe. Gaj, 199 i 200., 89.

<sup>125</sup> *Ibid.*



stvo naziva se ustupljeni tutor (*tutor cessicius*).<sup>126</sup> Fiducijarni tutor, prema nekim mišljenjima, ne bi imao pravo da prenosi svojstvo tutora, jer se sam (svojom voljom) prihvatio tereta. Čak i da je prihvaćeno to mišljenje, ipak se ono ne bi smelo primeniti i na roditelja koji je kćer, unuku ili praunuku oslobodio mancipacijom pod uslovom da mu budu vraćeni novom mancipacijom, pa ih se, kada su vraćene pod njegovu vlast, oslobodio, jer, iako se smatra za zakonskog tutora, ne može njemu pripadati manje ovlaštenja od onih koje ima patron (nad oslobođenim robom).<sup>127</sup> Pored toga, donešena je i senatska odluka kojom je dozvoljeno ženama da, umjesto odsutnog, zahtjevaju drugog tutora. Ovim zahtjevom prestaje tutorstvo prvog tutora. Od ovog se izuzima oslobođenica, kojoj nje dozvoljeno da traži tutora umjesto odsutnog patrona.<sup>128</sup> A i Julijev zakon o sklapanju braka<sup>129</sup> pripadnika raznih staleža, dozvoljava onoj koja se nalazi pod zakonskim tutorstvom nad maloletnikom da od gradskog pretora zahteva tutora radi ustanovljavanja miraza.<sup>130</sup>

U slučaju da paterfamilijas umre bez testamenta ili u testamentu ne odredi tutora ili se pak ovaj ne može prihvatiti dužnosti tutora žene i djece umrlog, onda za tutora po zakonu dolazi eventualni intestatski naslednik pupile.<sup>131</sup> Kako je kognatsko srodstvo prodiralo u rimsko pravo tako je red pozivanja ovih tutora mjenjan.<sup>132</sup> Ukoliko se tutor ne može odrediti niti na jedan od prethodna dva načina određeno je da istog imenuje na zahtjev maloljetnika ili po prijedlogu bliskih srodnika gradski pretor uz obavezno prisustvo tribuna. Vremenom će donošenje ove odluke preći na konzula, odnosno specijalnog magistrata (*praetor tutelaris*). Tutor se nije starao o odgoju maloljetne žene, nego je za to bio zadužen neko drugi, najčešće njena majka. On je u svojoj isključivoj dužnosti imao brigu o imovinskim

<sup>126</sup> Ako ovaj umre ili izgubi status, vraća se tutorstvo onome koji ga je ustupio, a ako je i ovaj preminuo ili pretrpeo *capitis deminutio*, prestaje tutorstvo tutora *cessicius*-a i vraća se na ono lice koje zauzima drugo mesto u redosledu tutorstva iza onog koji ga je ustupio. A ukoliko pripada *agnatima*, onda se više ne postavlja pitanje ustupanja tutorstva, jer je tutorstvo *agnata* nad ženama ukinuto Klaudijevim zakonom.

<sup>127</sup> Gaj, 172, 81.

<sup>128</sup> Smatramo da se u položaju patrona nalazi i predak koji je dobio zakonsko tutorstvo time što je oslobodio vlasti kćer, unuku ili praunuku koja mu je bila vraćena mancipacijom. Njegovi sinovi ubrajaju se u fiducijarne tutore, dok sinovi patrona stiču onu vrstu tutorstva koju je njihov otac imao. Ponekad je, međutim, i umesto odsutnog patrona dozvoljeno zahtevati tutora, kao u slučaju kada pupila treba da prihvati nasleđe. Senat je isto odredio i u pogledu maloletnog patronovog sina. Gaj, 175, 176 i 177, 81.

<sup>129</sup> 18. g.p.n.e. donijet je Julijev zakon o preljubu koji je imao za cilj da spriječi svjesno činjenje bluda i preljuba.

<sup>130</sup> Gaj, 178, 83.

<sup>131</sup> *Ibid.*

<sup>132</sup> Nekada su, prema Zakonu XII tablica, i one dobijale *agnate* za tutore. Kasnije je donet Klaudijev zakon koji je ukinuo tutorstvo *agnata* nad ženama, tako da muška deca imaju za tutora punoletnog brata ili strica, a ženska deca takvog tutora ne mogu imati. Gaj, 157., 77.

interesima lica pod tutorstvom. Znači, za službu tutorsku sposobne su sve muške osobe, koje imaju *komerciji*, dakle građani i *Latini* također *Latini luniani*, samo što potonji po osobitoj odredbi *legis Iunia* ne mogu biti u oporuci pozvani na tutorstvo. Po tom su nesposobni robovi, peregrini, žene, ali u carsko doba postadoše sposobne matere i babe.<sup>133</sup> Važno je napomenuti kako je ženama često ostavljano pravo izbora tutora. Tako i Gaj u svojim Institucijama navodi: „Ipak je supruzi koja je pod manusom muža dopušteno da bira tutora, tj. može joj se dozvoliti da izabere sebi za tutora koga želina ovaj način: „Svojoj ženi dajem pravo izbora tutora“. Utakvom slučaju dozvoljeno je ženi da bira tutora bilo za sve poslove ili za jedan ili dva“.<sup>134</sup> Zanimljivo je da Gaj u onom dijelu u kojem tematizira vešte tutorstva zauzima afirmativan stav, i tvrdi kako mu se čini da ne postoji nijedan valjan razlog da punoljetna žena bude pod tutorstvom. On nadalje iznosi kako se često vjeruje da je žene zbog lakomslivosti lakše prevariti, te da je pravo da budu podvrgnute tutorovoj kontroli više prividno nego li suštinski tačno. Tako on konstatuje da punoljetne žene same vode svoje poslove, te da samo u nekim slučajevima, forme radi, tutor daje svoju saglasnost, pošto ga često pretor prinuđuje da mimo svoje volje da saglasnost.<sup>135</sup> Kod peregrina ne postoji ista vrsta tutorstva nad ženama kao kod nas, ali su ipak najčešće žene pod nekim kvazitutorstvom, tako npr. po pravu Bitinjana, ako žena sklapa ugovor, mora imati odobrenje muža ili svog punoletnog sina.<sup>136</sup>

<sup>133</sup> I. Baron, *Institucije rimskog prava*, preveo Milivoj Šrepel, Bibliografski zavod d.d., Zagreb 1925., 108.

<sup>134</sup> Gaj, 150., 75. Uostalom, pravo izbora tutora može biti potpuno ili ograničeno. Potpuno pravo izbora obično se daje na način koji smo maločas opisali, a ograničeno se daje na sledeći način: „Ticiji, svojoj ženi dajem pravo da samo jednom izabere tutora“ ili: „Da ne više od dva puta izabere tutora.“ Ove dve vrste izbora su veoma različite. Jer ona (žena) koja je dobila potpuno pravo izbora može jednom, dvaput, triput ili više puta da izabere tutora, a ona kojoj je dozvoljen ograničen izbor, ako je dopušteno da bira jednom, više od jedanput ne može izabrati, a ako je dopušteno dvaput, više od dvaput ne može izabrati. Gaj, 151, 152 i 153. 75.

<sup>135</sup> Otuda se ženi ne daje pravo na tužbu prema tutoru na osnovu tutorstva dok u slučaju da tutor vodi poslove maloletnika ili maloletnice, ovi, posle punoletstva, imaju pravo na polaganje računa putem tužbe iz tutorstva. Nema sumnje da zakonska tutorstva (tutela legitima) patrona i roditelja imaju određenu snagu, jer se one ne mogu prinuditi da daju odobrenje za pravljenje testamenta niti za otuđenje res mancipi ili za preuzimanje obaveze, osim ako se ne pojavi neki važan razlog za otuđenje res mancipi ili preuzimanje obaveze. Sve je ovo ustanovljeno u njihovom interesu (interesu tutora), da bi se sprečilo, budući da njima pripada zaostavština štićenica umrlih bez testamenta, da testamentom budu isključeni iz zaostavštine, zatim da ne bi dobili nasleđe umanjeno zbog otuđivanja stvari veće vrednosti ili zbog uzetih zajmova. Gaj, 192 i 193, 87.

<sup>136</sup> Gaj, 193, 194 i 195, 87. Slobodno rođene žene se oslobađaju tutorstva ako imaju troje dece, a oslobođenice ako imaju četvoro, ukoliko su pod zakonskim tutorstvom patrona ili njegove dece, dok ostale, koje se nalaze pod drugim vrstama tutorstva, kao što je atilijansko ili fiducijarno, bivaju oslobođene ove dužnosti, ukoliko imaju troje dece. Oslobođenica, međutim, može na različite načine imati drugu vrstu tutora, kao kada je oslobođena od žene; tada ona mora tražiti tutora na osnovu Atilijevog zakona, a u provincijama na osnovu Julijevog i Ticijevog zakona, jer ne može biti pod tutorstvom patrone. Isto tako, ako ju je muškarac oslobodio i uz njegovu saglasnost bude simbolično prodana (coemptio). zatim vraćena novom

Zadaci, na bilo koji način postavljenog tutora, su bili usmjereni ka zaštiti imovinskih interesa lica pod tutorstvom. Tutori najčešće daju dobre nje za poslove koje preduzimaju lica pod tutorstvom. U onim slučajevima u kojima lica pod tutorstvom nešto trebaju primiti odobrenje tutora nije potrebno dok je kod poslova u kojima lica umanjuju ili opterećuju svoju imovinu odobrenje tutora prijeko potrebno. Tutor treba biti odmah (neposredno) prisutan zaključenju (pravnog) posla da bi mogao dati svoje odobrenje, ako bi smatrao da je on koristan šticićeniku, jer ako on kasnije usmeno ili putem pisma dade svoje odobrenje, to (njegovo) odobrenje je nevažeće.<sup>137</sup>

Tutorstvo je prestajalo na nekoliko načina, i to prvenstveno punoljetstvom lica koja su bila pod tutorstvom, s izuzetkom žena koje su ostajale pod tutorstvom i nakon punoljetstva. Znači, ovaj način prestanka tutorstva nije imao pravna dejstva prema ženama. Smrt, kao prirodna činjenica dovela je *ex lege* do prestanka tutorstva. Ali, i u slučaju gubitka statusa,<sup>138</sup> usljed čega dolazi do gubitka njegove slobode i (rimskog) građanstva, prestaje svako tutorstvo. Kod najmanjeg gubitka statusa tutora, na primjer kada on dopusti da bude usvojen prestaje samo zakonsko tutorstvo, dok drugi oblici tutorstva ne prestaju: međutim, ako šticićenik ili šticićenica dožive gubitak statusa, pa i onaj najmanji,<sup>139</sup> time se ukida svako tutorstvo.<sup>140</sup> Pored toga, tutori koji su postavljeni oporukom do određenog roka, istekom roka odlažu tutorstvo. Prestaju biti i tutori oni koji su uklonjeni s tutorske dužnosti zato što su smatrani sumnjivim (nepouzdanim) ili su se na temelju opravdanog razloga ispričali i teret obavljanja tutorskih poslova odložili (predali).<sup>141</sup>

## 1.7. Osvrt na prava žena u prošlosti

Od vremena atenske demokracije u kojoj su žene bile isključene iz pojma aktivnog građanstva, javne sfere političkog djelovanja, a društvena uloga žene svedena na domen privatnog, što znači na društveni položaj

---

mancipacijom (remancipatio) i bila oslobođena, tada patron prestaje da bude tutor, a tutor postaje onaj koji je oslobodio i koji se zove fiducijarni tutor. Takođe i ako je patron ili njegov sin usvojen, oslobođenica mora da zahteva tutora prema Atilijevom ili Julijevom i Ticijevom zakonu.

<sup>137</sup> Justinijan, *Institucije*, preveo, uvod napisao i komentar sastavio A. Romac, Latina et Graeca, Zagreb 1994., 89.

<sup>138</sup> *Capitis deminutio maxima* i *capitis deminutio media*, označavaju gubitak stausa u rimskom pravu, i to gubitak slobode i građanstva.

<sup>139</sup> *Capitis deminutio minima* označava gubitak porodičnog statusa rimskog građanina *sui iuris*.

<sup>140</sup> *Ibid.*, 91.

<sup>141</sup> *Ibid.*

unutar porodice, status žene nije bio predmet političke analize.<sup>142</sup> Liberalna politička doktrina muškarcima je priznavala prirodna prava i slobode, jednakost, širila krug priznavanja političkih prava i sloboda uključivanjem širih slojeva građanstva uzimajući kao osnovu ne samo stalešku pripadnost nego i imovno stanje, ali je isto tako kao prirodno prihvatila da su žena i djeca domen privanosti građanina.<sup>143</sup> Iako je pravni status i položaj žene u prošlosti bio na nezavidnom nivou ne smijemo izgubiti iz vida i činjenicu da, ipak, ni sve žene u pojedinim fazama društvenog razvoja nisu bile pod jednakodiskriminirajućim tretmanom od strane vlastodržaca. Tako su kao što smo imali priliku vidjeti u starorimskom društvu postojale i one žene koje su bile visoko cjenjene i poštovane u društvu.

S obzirom da je potpuno realiziranje svoje ličnosti žena mogla ostvariti kroz brak i porodicu, odnosno status supruge i majke, položaj babilonske žene je potrebno posmatrati kroz tu prizmu.<sup>144</sup> Kao očekivana posljedica historijskog pravnog normiranja statusa žene i rimska familija je imala posebno mjesto i ulogu u životu Rimljana. Ona je u Rimu podložna očinskoj vlasti i predstavljala je najčvršći oslonac stabilnosti rimske državne zajednice.<sup>145</sup> To je bila jedna država u državi.<sup>146</sup> Ova familija je imala prevashodno zadatak da stvori osnovu za uspješan javni život.<sup>147</sup> Tako je uređenjem familije regulisan i položaj supruge, koja je bila podložna utjecaju muža, bez posebnog političkog utjecaja, mada trebamo znati da su i tu, kako smo vidjeli, postojali izuzeci. Rimska familija je oštro suprotstavljena poništenju braka i razaranju porodice u Platonovoj državi. Ciceron je sa čuđenjem i prezirom komentirao Platonove prijedloge.<sup>148</sup> Otuda je i *tutela*

<sup>142</sup> J. Bakšić-Muftić, *Sistem ljudskih prava*, „Magistrat“ Sarajevo, Sarajevo 2002., 59.

<sup>143</sup> *Ibid.* Izvan porodice dijeleći sudbinu privatnog interesa građanina pod čiju dominaciju potpadaju, ženama nije ostavljen nijedan drugi protor čak ni u teorijskim razmatranjima o političkim i društvenim pitanjima jer podređena uloga žene u porodici i u društvu nije dovođena u pitanje.

<sup>144</sup> Žena je bila priznata ko socijalna pravna jedinka. U kući je imala pristup resursima, imala je pravnu i poslovne sposobnost, u društvu je bila priznata, jer je imala mogućnost držanja propovijedi. Žena je bila vlasnica imovine koja je potjecala od roditelja ili od muža, čak i kad je imovinom upravljao muž tokom života, zadržavala je svoj miraz i ličnu imovinu; dakle muž je imao pravo uživanja mirza, ali ne i pravo svojine. Po starom babilonskom imovinskom ugovoru određeno je da otac na vjenčanju svoje kćeri jasnom gestom ukaže na dragocjenosti i ukupnu sumu ušivenu u ukrase odjeće svoj kćeri, što je simboliziralo personalnost mlade žene. Muž je imao mogućnost nuđenja udovičkog užitka „nuduunu“, čiji je smisao bilomaterijalno obezbjeđenje žene u slučaju da ostane udovica, da potvrdi ženin „dumaqu“, vrijednost nakita i ukrasa koji su ulazili i njegovu imovinu. J. Bakšić-Muftić, 2006., fn. 51, 52.

<sup>145</sup> Z. Lučić, *Ciceron i prirodno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2006., 156.

<sup>146</sup> *Ibid.*

<sup>147</sup> O rimskom odgoju, ulozi majkei oca i njihovom osobnom jakom uzoru (optimum et in privatis familiis et in re publica vectigal duco esse porsimoniam), Tacit iskazao lijepe riječi kroz dijalog, koji se nalazi u prvoj knjizi Kvintinijanovih Institutio oratoria.

<sup>148</sup> „...Zar će i žene, zar će i djeca biti zajednička? Krv se neće razlikovati, neće biti određen rod, neće biti familije i srodstva po muškoj i ženskoj lozi, nego će sve biti pomiješano i neuređeno kao kod stoke? U

*mulierum* nastala kao institut brige za žene i stalne zainteresiranosti i intrigantnosti muškaraca kada je riječ o razmatranju uloge i položaja žene u rimskoj zajednici. Moguće je složiti se sa Glasnerom da se, uzimanjem u obzir svih okolnosti, pokazuje da su polovinom trećeg milenijuma prije nove ere sumerske žene uživale široke slobode i privilegije.

Ono što nas ne može ohrabriti je činjenica da su žene kroz prividni ili stvarni društveni razvoj sve više bivale marginalizirane i pravno degradirane, te su gubile svoju značajnu društvenu ulogu i bile nepravedno i neopravdano lišene svojih prava i oslobođene odgovornosti koje su immanentne njenoj prirodi i sentimentalnoj naravi nezamjenjivo voljene majke i vjerne supruge. Razmatrajući ulogu žene u porodici određeni autori<sup>149</sup> smatraju kako u obitelji ne može da bude potpuna jednakost između muža i žene, jer obitelj (...) ne može da ima dvije potpuno jednake glave neće li da se raspadne.<sup>150</sup> Ova postavka značajna za uređenje obiteljskih odnosa u ovom razdoblju izriče uvjerenje da se različitost/nejednakost žene i muškarca smatrala preduvjetom za skladan obiteljski život.<sup>151</sup> Kako se ta različitost/nejednakost u razmatranim izvorima definira te kako se na temelju tih stavova imao uređivati obiteljski život, može se sažeti u sljedeće: Muž je glava, a žena srce obitelji.<sup>152</sup>

U okviru uređenja pravnog statusa žene u prošlosti i u cilju što boljeg shvatanja njene uloge u zajednici neophodno je dati i nekoliko napomena o značajnaučavanja religije u oblasti uređenja mjesta i uloge žene u društvu. Nesporno je da su religijska učenja imala značajnu ulogu u kreiranju pravnih propisa u zajednici (*ius* i *fas*). Stoljećima je žena predstavljena kao drugoizvedeno biće i izvor ulaska grijeha u svijet, što je prouzročilo defektnost njene naravi i, sljedstveno tome, podređenost i poslušnost prema muškarcu.<sup>153</sup> I u katoličanstvu i u pravoslavlju se zagovara teorija

---

muškaraca neće biti nikakve suzdržanosti, u žena neće biti srama? Kakva može biti bračna ljubav među onima, među kojima nije određena sklonost? Tko će biti pravičan prema ocu, ako ne zna od koga je rođen? Tko će voljeti sina kojeg bude smatrao tuđim? Čak je i ženama dao kuriju i dopustio im magistrature, ratovanje i ovlasti. Kolika će samo biti nesreća grada, u kojem žene zauzmu poslove muškaraca?" (Ciceron, *De re publica* 4,5). *Ibid.*, 157.

<sup>149</sup> Pogledati : E. Springer, *Osnovna načela o odnosu među muškarcem i ženom*, 269.

<sup>150</sup> R. J. Anić/Z. Spahić-Šiljak, *Rod i religija*, Transkulturalna psihosocijalna obrazovna fondacija, Univerzitet u Zenici-Univerzitet u Banja Luci, Sarajevo 2008., fn.25, 332.

<sup>151</sup> *Ibid.*

<sup>152</sup> *Ibid.*, fn. 26, 332. <sup>153</sup> Kao glava obitelji muž se skrbi za uzdržavanje i zastupanje obitelji u javnom životu. On je „svugdje, gdje kuća ne stoji naopako, glava obitelji i gospodar“.

<sup>153</sup> *Ibid.*, 57. Neki teolozi u odnosu između muškarca i žene naglašavaju njihovu ulogu i tako dovode do poimanja o nepromjenjivosti muško-ženskog statusa. Teoriju komplementarnosti zastupala je i velika katolička znanstvenica i filozofkinja E. Stein, insistirajući na posebnostima naravi žene i muškarca i, s tim u vezi, njihovim ulogama u porodici u društvu. Tako u djelu *Žena*, Kršćanska sadašnjost, ona navodi: „Narav

komplementarnosti uloga muškaraca i žena, koja polazi od toga da se ženi daje uloga drugog ili druge.<sup>154</sup> Analizirajući muško-ženske odnose u religiji i u realnom životu, Zoric Kuburić, zaključuje da „Crkva daje moć muškarcu kao paralelu, moći žene u nošenju i rađanju ovozemaljskog života...“.<sup>155</sup> Dakle komplementarnost koja se ovdje promoviše ne podrazumjeva dva jednakopravna spola nego hijerarhijski odnos kojim je uobličen i porodični i vjerski i javni život u cjelini.<sup>156</sup> U islamskom učenju pred Bogom su i muškarac i žena jednaki, a jedini kriteriji razlikovanja među ljudima je bogobožnost, koja podrazumjeva djelovanje i življenje sa stalnom sviješću o Božijem prisustvu.<sup>157</sup> Biološke su prilike datost i njih niko ne negira niti ih želi poništiti, ali je problem kada se na temelju tih razlika degradira žena u svom dostojanstvu ljudskog bića i kada se takva politika podupire interpretacijama božanskih poruka.<sup>158</sup> U Izraelu je majčinstvo bilo posebno cijenjeno. Nije pretjerano tvrditi da „ništa nije toliko pridonosilo učvršćivanju žene u kući kao njezino svojstvo majke.“<sup>159</sup> Najstariji starozavjetni tekst koji slavi židovsku ženu kao suprugu, majku i kućanicu jest svakako onaj u Knjizi Izreka.<sup>160</sup>

Imajući u vidu sve navedeno možemo konstatovati kako je pravni položaj žene u starom vijeku bio na nezavidnom nivou. Njen položaj je mjenjan s vremena na vrijeme. No, i pored toga naglasimo kako su mnoge od tih žena ostavile neizbrisiv trag u prošlosti.<sup>161</sup>

---

žene je usmjerena prema njezinom određenju: biti supruga i majka. Oboje je najuže povezano. Žensko tijelo je zato stvoreno „da bude jedno tijelo“ s nekim drugim, i da hrani novi ljudski život u sebi. Tome odgovara i duševno usmjerenje žene da u uslužnoj poslušnosti bude podložna glavi i ujedno njegov čvrst oslonac, kao što je dobro disciplinirano tijelo poslušno oruđe duhu koji ga produhovljuje, ali za njega i izvor snage i daje mu čvrst položaj u izvanjskom svijetu.“ E. Stein, *Žena, Kršćanka sadašnjost*, Zagreb, 1990., 55.

<sup>154</sup> Pavle Evdokimov ističe da se autonomijom muškarca i žene gubi uzajamnost i specifičnost blagodatnih darova koje ima i jedan i drugi spol. Tako on poredi čovječanstvo s vrhom koji čine dvije padine-muško i žensko načelo.

<sup>155</sup> *Ibid.*, 59.

<sup>156</sup> *Ibid.*, 59-60.

<sup>157</sup> Ovo se da zaključiti iz dijela Kur´ana u kojem se navodi: „O ljudi Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo i na narode i na plemena vas dijelimo, da biste se upoznali. Najugledniji kod Allaha je onaj koji ga se najviše boji, Allah, uistinu, sve zna i nije mu skriveno ništa.“ (Sura, 49:13).

<sup>158</sup> Ovo stajalište zastupa Asma Barlas u svome djelu: „Believing Women in Islam: Unreading Patriarchal Interpretations on the Qur´an.“ Ona navodi kako je to protivno temeljnim kur´anskim principima pošto i sam Kur´an naučava rodno ravnopravnost kao ontološku činjenicu i stoga, logično, ne može naučavati neravnopravnost muškarca i žene.

<sup>159</sup> *Ibid.*, fn. 26, 90.

<sup>160</sup> „Tko će naći ženu vrsnu? Više vrijedi ona nego biserje. Muževljevo se srce uzda u nju i blagom neće oskudijevati. Ona mu čini dobro, a ne zlo, u sve dane vijeka svojeg. Pribavlja vunu i lan, i vješto radi rukama marnim. Ona je kao lađa trgovačka: Iz daleka donosi kruh svoj... (Izr. 31, 10-30).

<sup>161</sup> Pošto sve žene u starom vijeku nisu pristale na život koji je uveliko odstupao od onog koji su vodili muškarci mnoge su kao rezultat svoje „borbe“ ostavile trag u svojim životima. Navedimo samo neke od njih. Grkinja **Agnodika** (4.st.p.n.e.) smatra se prvom poznatom ginekologinjom na svijetu. Liječila je žene

## ZAKLJUČAK

Pravnim analiziranjem statusa žene u društvima starog vijeka može se zaključiti kako su sudbine žena tog doba bile usmjerene ka ostvarivanju uloge rađanja i podizanja djece. Ta uloga koju je žena imala nije bila zanemarena, pa su tako žene zahvaljujući tim ulogama uživale određene privilegije u zajednici. Kada je postajala majka njen status i prava su bivali prošireni, pa je tako u određenim situacijama žena imala pravo da mužu ospori zakonsko pravo druge žene. Imala je utjecaja na sve dokumente koji su se odnosili na život porodice, od ugovora koji su određivali cijenu dojiljama, ugovora o usvajanju, do bračnih ugovora koji se tiču njene djece. Zaista, ova uloga žene, u okviru porodice u kojoj je muškarac nesporno dominantan u određenim segmentima života, i u kojoj je ženama, iako priznata pravna i poslovna sposobnost, primarna uloga profilirana unutar porodice a koja se potvrđuje kao majka i supruga, prepoznatljiva je u mnogim sredinama kako u prošlosti tako i sadašnjosti.

Prošlost nas uči da je pravni imperativ donijeti normu koja neće biti u proturječju sa prirodnom ulogom svakog člana društva, pa tako i žene. Tako smo se mogli uvjeriti da u zakonicima strog vijeka svaka norma koja je bila u suprotnosti sa ljudskom naravi nije doprinijela razvoju zajednice, nego je, naprotiv, unazadila društvo i onemogućila njegov daljnji razvoj i napredak.

Starogrčko naslijeđe bilo je politički i ideološki inspirativno za razvoj kasnije političke i filozofske misli na europskom području. Podjela društvenih uloga više ne podrazumjeva jednaku vrijednost i uvažavanje ra-

---

perušena u muškarca te je zbog svojih liječničkih uspjeha optužena da zavodi svoje pacijentice. Na sudu je otkrila da je žena i oslobođena je optužbi. Rimljanica **Fabiola** (4.st.p.n.e.) smatra se prvom poznatom hirurginjom. **Hipatija** iz Aleksandrije (4.st.) prva je po imenu poznata žena matematičarka. Oko 400.g. dolazi na čelo Platonove akademije u Aleksandriji, gdje drži predavanja iz matematike i filozofije. Sudjelovala je u pisanju mnogih poznatih matematičkih djela iz tog razdoblja. Osmislila je astrolab i bila je posljednja knjižničarka poznate aleksandrijske biblioteke. Godine 415. ubila ju je na cesti kršćanska rulja koja je smatrala da ženama nije mjesto u znanosti. Aspazija iz Mileta je nazvana ž'prvom damom Atene" jer se borila za školovanje žena. Koristila se pravom ne-Grkinje i oglušila se na pravila da žena mora biti kod kuće te je podučavala žene u njihovim kućama. Ni najstroža ograničenja nisu mogla spriječiti privatno učenje. Mnoge su žene u starom vijeku poznate kao vladarice ili su utjecale na vlast preko svojih sinova ili muževa. Poznate egipatske kraljice Hatšepsut i Kleopatra vladale su samostalno. Kleopatra se smatra i najslavnijom ženom staroga vijeka. Bizantska carica Teodora (6.st.) ostvarila je bajku o Pepeljugi. Bila je cirkuska zvijezda i kurtizana, ali se uspjela udati za princa Justinijana, bizantskog prijestolonasljednika, kasnijeg cara, te postala najutjecajnijom bizantskom caricom svih vremena. Izborila se za to da se donesu zakoni koji su ženama davali pravo na imovinu, nasljeđivanje i развод. Položaj žene u društvu, [www.pravo.hr/\\_download/repository/POLOZAJ\\_ZENA.ppt\(01.08.2011.\)](http://www.pravo.hr/_download/repository/POLOZAJ_ZENA.ppt(01.08.2011.)) Povijest prava žena, [http://povijest.net/sadrzaj teme/povijest-zena.html\(02.08.2011.\)](http://povijest.net/sadrzaj teme/povijest-zena.html(02.08.2011.)) [http://povijest.net/sadrzaj teme/povijest-zena/907-prava-zena-kroz-povijest-stari-vijek.html\(03.08.2011.\)](http://povijest.net/sadrzaj teme/povijest-zena/907-prava-zena-kroz-povijest-stari-vijek.html(03.08.2011.))

zličitosti muškaraca i žena kakvu smo opservirali u starim istočnjačkim kulturama i civilizacijama, nego upravo suprotno, uspostavljanje apsolutne visokovrijednosne moralne suprematije. Kao što smo vidjeli grčka civilizacija se temeljila na oštroj podjeljenostimeđusobno suprotstavljenih dijelova društva, pa je tako kao kultura odraslih muškraca, isključivala iz političkog životaogromnu populaciju koju su činili robovi, starci, žene i djeca.Grčki građanin je bio muškarac sa navršenih dvadeset godina života, rođen iz pravno valjanog braka, od slobodnih i punopravnih ljudi, koji žive u polisu najmanje nekoliko generacija unazad. U platonovim spisima filozofski je razmatrano pitanje jednakosti muškaraca i žena, shvatanje da se razlike između muškaraca i žena svode na biološke razlike koje postoje među spolovima i na individualne razlike među ljudima. Ovaj mislilac se zalagao za jednako pravo na obrazovanje muškaraca i žena kao i njihovo jednako obučavanje u svim vještinama koje im otvaraju jedanake šanse za učešće u svim domenima države. On je tvrdio da su muškarci i žene jednako sposobni za sve poslove u državi te da trebaju biti izjednačeni u pravima, s tim da žene kao spol trebaju biti zaštićene od fizičkih poslova kojima svojom konstitucijom ne mogu efikasno udovoljiti.

U radu sam nastojao revitalizirati sliku rimske porodice koja je bila temelj društvenog i političkog razvoja rimske države. Ukazivanjem na pravni status žene u tom periodu, kao i sistematičnijim analiziranjem *tutele mulierum* pokašao sam približiti pravni status žene u rimskoj državi. Iako nije bila ravnopravna sa muškarcem u vršenju javnih poslova, žena je u rimskoj državi ipak bila zaštićena od strane muškarca i nerijetko imala veći značaj i ulogu od samih magistrata. Važno je, međutim, naglasiti da ni sve žene u rimskoj zajednici nisu imale isti položaj, kao uostalom ni svi muški članovi rimskog društva.

Analiziranjem historijskih pravnih akata, te aktueliziranjem stanja prava žena u starom vijeku nisam imao namjeru da hronološki iznesem stanja i prava žena koja su bila i nestala. Naprotiv, osnovni cilj mi je bio da pokušam što efikasnije oživjeti historijske dimenzije u ispravnom artikuliranju shvatanja prava žena u starom vijeku i njihovoj evoluciji. I zaista, udubimo li se u problematiziranje historijskog statusa žena i njihovih prava shvatićemo da su ista veoma malo ili gotovo nimalo udaljena od naše današnjice, jer ljudska narav ne poznaje granice, a priroda čovjeka i žene zahtijeva mudrog zakonodavca koji će imati znanje i mudrost da osluhne sentimentalnost žene i potrebe muža u kreiranju novih zakonskih rješenja današnjice.



## **TUTELA MULIERUM UND DIE RECHTLICHE STELLUNG DER FRAUEN IN DER ANTIKE**

### **ZUSAMMENFASSUNG**

In primitiven Gesellschaften glaubte man, dass die Frau göttlich und nicht menschlich seien, ausgestattet mit der wichtigsten Macht der Welt – dem Gebären. Man war der Meinung, dass die Geburt ein Privileg der Frau ist, und deshalb wurden Frauen sehr geschätzt und respektiert. Nach der Entdeckung des Prinzips der Reproduktion begann die männliche Dominanz, Frauen verloren jede soziale Rolle, außer der biologischen Rolle der Mutter und der einzigen Person, die in der Lage war, Kinder zu haben. Viele alte Gesetze, beschäftigen sich auch mit den Rechten der Frauen. Eines der ältesten und am besten erhaltenen ist das Gesetzbuch des Hammurabi von Babylon. Nach dem Gesetzbuch, das nach dem Talions-Prinzip „Auge um Auge, Zahn um Zahn“ bekannt ist, bleibt das Mitgift im Eigentum der Ehefrau bis zu ihrem Tod, danach erben es die Kinder, aber während der Ehe wird es vom Ehemann verwaltet. Zusätzlich hat der Mann die Pflicht zur Unterhaltszahlung im Falle einer Scheidung, wenn die Frau die Schuld des Ehemanns an der Scheidung beweist. Aber im Fall, dass die Frau ihren Mann öffentlich demütigt oder verschwenderisch ist, kann sie der Mann zu einem Sklaven machen und eine andere Frau nehmen. Der Mann hatte auch das brutale Recht die untreue Ehefrau an der Stelle zu ermorden.

Im antiken Griechenland und Rom hatten die Frauen eine ein wenig bessere Stellung als die Sklaven. Der griechische Gesetzgeber Solon im 6. Jh. v. Chr. verbot den Frauen in der Nacht das Haus zu verlassen, weshalb ihnen tagsüber die Bewegung immer mehr beschränkt wurde. Die Frauen in Sparta, im Gegensatz zu Frauen in anderen griechischen Städten, hatten eine bessere Stellung, und so genossen sie das Recht auf größere Bewegungsfreiheit und Besitz, aus dem einfachen Grund, dass Sparta als militärischer Stadtstaat organisiert wurde, wo Männer den größten Teil ihres Lebens für den Krieg vorbereitet wurden und als logische Folge waren währenddessen die Frauen, die Herrinnen des Hauses. Im alten Rom hatte der Vater der Familie (pater familias) die Macht über den Söhnen und Töchtern, unabhängig von ihrem Alter. Er war der Eigentümer von Allem was im Familienbesitz war. Den Frauen im Rom war es nicht erlaubt materiellen Besitz zu erlangen. Die Frau im alten Rom wurde unter Vor-

mundschaft gestellt, so dass die Macht über die Frau zuerst der Vater, und später ihr Ehemann hatte. Frauen waren rechts- und geschäftsunfähig, und wurden daher unter eine besondere Art der Vormundschaft - die *tutela mulierum* - gestellt. Die Beschränkungen der bürgerlichen Rechte der Frauen rechtfertigten die Römer mit dem weiblichen Leichtsinn und der Unerfahrenheit. Aber man darf dabei nicht die Tatsache vernachlässigen, dass dennoch Kategorien von hoch angesehenen Frauen vorhanden waren, nämlich der Vestalinen, die einen guten sozialen als auch politischen Ruf genossen.

**Schlüsselwörter:** die Frau, die Vormundschaft, *tutela mulierum*, die Vestalin